

UCHWAŁA Nr XXXV/218/2013
RADY GMINY BIELSK PODLASKI
z dnia 30 grudnia 2013 r.

w sprawie przyjęcia projektu herbu, flagi i pieczęci Gminy Bielsk Podlaski

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 13 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2013 r. poz. 594, zm.: poz. 645, poz. 1318) oraz art. 3 ust. 1, 2 i 3 ustawy z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach (Dz.U. Nr 31, poz. 130, zm. Dz.U. z 1998 r. Nr 162, poz. 1126, z 2000 r. Nr 12, poz. 136, Nr 120, poz. 1268, z 2001 r. Nr 123, poz. 1353 i z 2009 r. Nr 92, poz. 753), uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się:

- 1) projekt Nr 1 herbu, flagi i pieczęci Gminy Bielsk Podlaski określony wraz z opisem w załączniku Nr 1 do niniejszej uchwały;
- 2) projekt Nr 2 herbu Gminy Bielsk Podlaski określony w załączniku Nr 2 do niniejszej uchwały;
- 3) projekt Nr 3 flagi Gminy Bielsk Podlaski określony w załączniku Nr 3 do niniejszej uchwały.

§ 2. Zobowiązuje się Wójta Gminy Bielsk Podlaski do wystąpienia do Ministra Administracji i Cyfryzacji w celu zaopiniowania wzorów symboli Gminy Bielsk Podlaski, o których mowa w § 1.

§ 3. Traci moc uchwała Nr XXXI/200/2013 Rady Gminy Bielsk Podlaski z dnia 27 września 2013 roku w sprawie przyjęcia projektu herbu, flagi i pieczęci Gminy Bielsk Podlaski.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem powzięcia.

Przewodniczący Rady
mgr inż. Walenty Gałuszewski

UZASADNIENIE

Uchwałą Nr XXXI/200/2013 z dnia 27 września 2013 r. Rada Gminy Bielsk Podlaski przyjęła projekt herbu, flagi i pieczęci Gminy Bielsk Podlaski, po czym zgodnie z art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach (Dz.U. Nr 31, poz. 130 z późn. zm.) projekt został przekazany do Ministra Administracji i Cyfryzacji celem zaopiniowania. Pismem Znak *DWJST-WSUST-78-94/13/GL KH-1914* z dnia 3 grudnia 2013 r. Minister Administracji i Cyfryzacji wyraził negatywną opinię przyjmując za jej podstawę uchwałę Komisji Heraldycznej z dnia 8 listopada 2013 roku, w której Komisja negatywnie zaopiniowała projekt herbu przedstawiający w polu czerwonym podkowę srebrną (nawiązanie do herbu Lubicz Łubów), pomiędzy ramionami której głowa tura czarna (nawiązanie do herbu miasta). Komisja Heraldyczna uznała, że *„przedstawienie samej podkowy (bez krzyży) nie jest szczyrbieniem herbu Lubicz (bo staje się przez to nieczytelne). Nie można też swobodnie zastępować błękitu czerwienią, bo istnieje odmiana Lubicza w czerwieni, używana przez inne rodziny. (...) W przypadku pieczęci nie należy ponadto zaczerniać głowy tura (...) tylko przedstawić ją konturowo.”*

Autor projektu symboli Gminy Bielsk Podlaski wykonał korektę uwzględniając wszystkie uwagi Komisji Heraldycznej, co znajduje odzwierciedlenie w załączniku Nr 1 do uchwały.

Rada Gminy uznaje za celowe uzyskanie dodatkowo opinii Komisji Heraldycznej co do projektu herbu oraz flagi według wzoru sugerowanego przez Komisję Heraldyczną z tą tylko zmianą polegającą na zastosowaniu czerwieni w miejsce błękitu, co znajduje odzwierciedlenie w załączniku Nr 2 i Nr 3 do uchwały. Projekt herbu oraz flagi w takiej postaci nawiązuje do kolorystyki herbu i flagi Miasta Bielsk Podlaski, które z uwagi na swoje położenie jest ściśle związane z Gminą Bielsk Podlaski oraz kolorystyki herbu i flagi Powiatu Bielskiego.

dr Gerard Kucharski
Instytut Kultury Europejskiej
Uniwersytet im. A. Mickiewicza
w Poznaniu

HERB GMINY BIELSK PODLASKI

(zarys historyczny i podstawa prawna)

Ekspertyza heraldyczno-weksylologiczna

Poznań 2013

Wstęp

Gmina Bielsk Podlaski należy do tej grupy gmin polskich, które do dnia dzisiejszego nie posiadają własnego herbu oraz innych atrybutów władzy samorządowej. W 2013 r. Pani Wójt Gminy Bielsk Podlaski mgr Raisa Rajecka wyszła z inicjatywą przyjęcia herbu samorządowego. Realizacja koncepcji heraldycznej dla Gminy została powierzona dr Gerardowi Kucharskiemu z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Gmina Bielsk Podlaski, podobnie jak spora liczba gmin województwa podlaskiego, nie legitymuje się własną tradycją heraldyczną. Taki stan rzeczy powoduje, że należy zaproponować nowy herb. Opracowanie nowego projektu herbu powinno uwzględniać podstawowe kryteria poprawności, na które składają się cztery podstawowe czynności, a mianowicie: 1) zachowanie zgodności z prawidłami sztuki heraldycznej; 2) respektowanie zasad tworzenia staropolskich herbów samorządu terytorialnego; 3) uwzględnienie tradycji heraldycznej terytorium wchodzącego w skład danej gminy; 4) zachowanie kanonów współczesnej estetyki w zakresie stylizacji ikonograficznej.

I. Podstawa prawna

Współczesna samorządowa symbolika gminna swoje podstawy prawne czerpie z trzech ustaw i jednego rozporządzenia Rady Ministrów. Są to w kolejności chronologicznej: 1. *Ustawa o odznakach i mundurach* z 21 grudnia 1978 r., 2. *Ustawa o samorządzie terytorialnym* z 8 marca 1990 r., 3. *Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa* z 29 grudnia 1998 r., 4. *Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie Komisji Heraldycznej* z 27 lipca 1999 r. Regulacje prawne dotyczące posiadania herbów przez gminy współcześnie reguluje *Ustawa o samorządzie terytorialnym* z 8 marca 1990 r., która w rozdziale 3, art. 18, punkt 13 stanowi, że do wyłącznej właściwości gminy (rozumianej w prawnej wykładni, jako wspólnotę samorządową, którą stanowią gminy) należy „podejmowanie uchwał w sprawie herbu gminy”. Wprawdzie ustawa ta nie wzmiankuje nic o prawie gmin do posiadania flagi, to jednak wytworzony już zwyczaj przyjmowania ich przez gminy stał się powszechnością, co jeszcze bardziej nadało gminom odrębnego, donioślejszego charakteru. Bardziej precyzyjnie ujmuje powyższą kwestię *Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa* z 29 grudnia

1998 r., która dokonała m.in. nowelizacji *Ustawy o odznakach i mundurach* z 21 grudnia 1978 r. Artykuł 3.1 rzeczonyj ustawy podaje: „Jednostki samorządu terytorialnego mogą ustanawiać, w drodze uchwały organu stanowiącego danej jednostki, własne herby, flagi, emblematy oraz insygnia i inne symbole”. Określona w ustawie „jednostka samorządu terytorialnego” odnosi się również do gminy, jako „wspólnoty samorządowej”. Wykładnia taka zgodna jest z wytycznymi Komisji Heraldycznej. W myśl woli ustawodawcy jednym z symboli samorządu powinna być pieczęć. Ustawa z 29 grudnia 1998 r. stanowi, iż gmina ma prawo do używania pieczęci ze swoim herbem, „zawierającej pośrodku, zamiast orła [...] herb gminy”. Symbol ten ma silne zakorzenie w staropolskiej tradycji.

II. Dzieje i przynależność administracyjna Gminy Bielsk Podlaski

Gmina Wiejska Bielsk Podlaski położona jest w województwie podlaskim, w powiecie bielskim i rozciąga się na powierzchni prawie 430 km², z czego 74% tej przestrzeni zajmują użytki rolne, a 19% tereny leśne. Gmina położona jest na Równinie Bielskiej. Od północy okala ją Dolina Górnej Narwi, zaś od wschodu Puszcza Białowieska. Część Gminy położona jest w Obszarze Chronionego Krajobrazu „Dolina Narwi”, oraz „Ostoi w Dolinie Górnej Narwi” tworzące jednolitą sieć Natura 2000. W ramach europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 powstał także Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Murawy w Haćkach”. Utworzony ze względu na bogactwo szaty roślinnej terenu, o czym świadczy występowanie na niewielkiej powierzchni ostoi, aż 5 typów siedlisk. Najcenniejszym składnikiem roślinności tego obszaru są murawy kserotermiczne. Malowniczości krajobrazowi dodają szachownice pól uprawnych, drobnych powierzchni leśnych i licznych zadrzewień śródpolowych. Na terenie gminy znajdują się cenne obiekty przyrodnicze z bogatą florą i fauną. Na północy granicę gminy stanowi dolina rzeki Narwi, na północnym-wschodzie - rzeka Łoknica, a na północnym-zachodzie rzeka Strabelka. Przez gminę przepływa też rzeka Orlanka, Bronka. Od północy gmina graniczy z gminą Juchnowiec Kościelny i gminą Zabłudów, od zachodu z gminą Narew i Czyże, od południa z gminą Orla i Boćki, od zachodu z gminą Brańsk, Wyszki. Gmina Bielsk Podlaski sąsiaduje też z miastem Bielsk Podlaski bowiem otacza swoim terytorium obszar miasta. Ośrodek gminy znajduje się mieście Bielsk Podlaski. Gmina liczy obecnie 7142 mieszkańców i administracyjnie podzielona jest na 61 jednostek osadniczych w tym 52 sołectwa (Augustowo, Bańki, Bolesty, Brześcianka, Chraboły, Deniski, Dubiażyn Podbiele, Grabowiec, Haćki, Hołody, Hryniewiczze Duże, Hryniewiczze Małe - Rzepniewo, Husaki, Knorozy, Knorydy, Kotły Biała Orlanka, Kozły

Rajki, Kożyno Stupniki, Krzywa, Lewki, Łoknica, Łubin Kościelny, Łubin Rudołty, Malinowo, Miękisze, Mokre, Nałogi, Ogrodniki, Orzechowicze, Parcewo, Pasyunki, Pietrzykowo-Gołąbki - Pietrzykowo-Wyszki, Piliki Dobromil, Pilipki, Ploski, Plutycze Jacewicze, Proniewiczze, Rajsk, Saki, Sierakowizna, Skrzypki Duże, Skrzypki Małe, Sobótka, Stołowacz, Stryki, Szastały, Treszczotki, Truski, Widowo, Woronie, Zawady, Zubowo). Gmina położona jest na styku kultury białoruskiej, polskiej i ukraińskiej. Ta różnorodność przejawia się w folklorze, architekturze i wyznaniu religijnym zamieszkującej tu społeczności.

Gmina z administracyjnego punktu widzenia to wspólnota samorządowa mieszkańców na danym terenie, do zakresu działania której należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym i w której jej mieszkańcy uczestniczą w sprawowaniu władzy. Początki gmin, jako jednostek podziału administracyjnego i samorządu terytorialnego sięgają w dziejach ustroju Polski pierwszych lat XIX w. Mocą dekretu z 23 lutego 1809 r. w Księstwie Warszawskim wprowadzono gminę wiejską, na której czele stał powoływany przez prefekta wójt (z uprawnieniami administracyjnymi i porządkowymi) oraz radę wiejską posiadającą ograniczone prawa samorządowe.

Gminy funkcjonowały także w na ziemiach polskich włączonych bezpośrednio do Imperium Rosyjskiego, będąc zasadniczymi jednostkami podziału administracyjnego. Tworzono je z majątków ziemskich prywatnych oraz rządowych. Mocą kolejnej reformy administracyjnej władz rosyjskich z 1843 r. dokonano zmian w zakresie liczby okręgów i obwodów (powiatów), miast i gmin. Funkcjonujące namiastki samorządu terytorialnego w postaci rad wojewódzkich (gubernialnych), do których przedstawiciele wybierały m.in. zgromadzenia gminne, nie były rozwiązaniami noszącymi znamiona nowoczesnego samorządu terytorialnego. W myśl ukazów carskich z lat sześćdziesiątych XIX w., gminy obejmowały określoną liczbę wsi (gromad), osady i obszary dworskie. Na czele gminy stał wójt z ławnikami wybieranymi przez zebrania gminne. Oni też sprawowali władzę wykonawczą w gminie. Wójtowi pomagał sołtys posiadający władzę w gromadach i wybierany przez zgromadzenie gromadzkie. Uchwał w sprawach gminy, a także wyboru urzędników administracji gminnej w tym urzędników sądowych, dokonywano na zebraniach gminnych, które były swoistymi organami samorządowymi. Taki system administracyjny przetrwał do 1915 r. W wyniku wydarzeń zbrojnych I wojny światowej północno-wschodnie terytorium dawnej Polski znalazło się pod okupacją niemiecką. Nowe władze okupacyjne w 1916 r. utworzyły tzw. „*Verwaltungsgebiet Bialystok*”, podległy Niemieckiemu Zarządowi w Obwodzie Główno-Komenderującego na Wschodzie (w skrócie zwany „*Ober-Ostem*”). Nowa

jednostka administracyjna zachowała podział na powiaty. W zakresie organizacji samorządu terytorialnego utrzymano samorząd gminny, który nadzorowany był przez niemieckie władze okupacyjne. Wprowadzono też samorząd miejski i gminy miejskie uzyskały osobowość prawną. Rady miejskie wyłaniane były systemem kurialnym lub/ i w trybie nominacji władz okupacyjnych. W sumie w latach 1916-1918 stworzono podwaliny nowoczesnej polskiej państwowości, a dorobek organizacyjny i projektodawczy w sporej mierze wykorzystany został przez władze odrodzonej Polski także w zakresie administracji publicznej. Okupacja niemiecka zakończyła się na tym obszarze w połowie lutego 1919 r.

W odrodzonej Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona w 1921 r. Konstytucja wprowadziła gminy miejskie i wiejskie, jako najniższe jednostki samorządu terytorialnego, co potwierdziły kolejne akty normatywne z 1928 i 1933 r. Od 1933 r. gromady i osady weszły w skład gmin zbiorowych. W gromadzie organem uchwałodawczym była rada lub zebranie gromadzkie, wykonawczym zaś – sołtys. W gminie natomiast organem uchwałodawczym była rada gminy, a wykonawczym – wójt i ławnicy, tworzący zarząd gminy. Po II wojnie światowej powrócono do systemu organów administracji rządowej i samorządowej funkcjonującego w II RP, opartego na trójstopniowym podziale państwa na województwa, powiaty i gminy. Dopiero ustawa z 20 marca 1950 r. zlikwidowała samorząd terytorialny. Kolejna ustawa z 25 września 1954 r. zastąpiła gminę gromadą, a w 1972 r. gromady ponownie zastąpione zostały gminami. Mocą *Ustawy o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa* z 1975 r. wprowadzony został podział na województwa i gminy, który obowiązywał do 1990 r., kiedy to na mocy *Ustawy o samorządzie terytorialnym* z 8 marca tego roku, dokonano zmian w systemie samorządu terytorialnego. Do najważniejszych należało prawo do tworzenia przez mieszkańców miast i gmin wspólnot samorządowych. Dnia 1 stycznia 1999 r. weszła w życie kolejna reforma administracyjna Polski, która wprowadziła 3-stopniową strukturę podziału terytorialnego. Oprócz województw rządowo-samorządowych oraz gmin, przywrócono także zlikwidowane w 1975 r. powiaty. Reforma ta miała na celu budowę samorządności, usprawnienie działań władzy w terenie oraz zbliżenie się do obywatela.

Terytorium obecnej Gminy Bielsk Podlaski od średniowiecza związane było z Podlasiem, historyczną krainą Polski leżącą na Nizinie Podlaskiej, a dokładniej z ziemią bielską. Ziemia bielska powstała w wyniku połączenia trzech odrębnych terytoriów. Pierwsze z nich obejmowało terytorium podległe grodom w Bielsku i Surażu, które wcześniej wchodziło w skład ziemi drohickiej i dzieliło jej los co do przynależności państwowej w XIII i XIV w. Drugim obszarem była część dawnej kasztelanii święckiej, która została oderwana

od Mazowsza przez Litwinów w połowie XIV w. Granica pomiędzy tymi dwoma terytoriami przebiegała mniej więcej wzdłuż rzek: Nurca, Mieni i Lizy. Trzecie terytorium stanowił powiat goniądzki, który był częścią składową ziemi wiskiej, należącej do Mazowsza. W pierwszej połowie XIII w. ziemia bielska zamieszkała w przewadze przez ludność polską należała do księcia Konrada Mazowieckiego, który w 1237 r. przekazał ją wraz z Bielskiem zakonowi Braci Dobrzyńskich. Krótco po tym w wyniku niszczycielskiego najazdu Mongołów na Polskę, tereny Bielska i okolic zostały mocno spustoszone. W efekcie tego obszar ten znalazł się pod panowaniem książąt ruskich i został częściowo poddany kolonizacji ruskiej, która dotarła aż po Suraż. W początkach XIV w. ziemia bielska stała się częścią Litwy, która kontynuowała proces osadnictwa ruskiego na tym terytorium. Częste i liczne wojny książąt litewskich z krzyżakami niekorzystnie wpływały na rozwój osadnictwa tych obszarów. Pod koniec XIV w. Podlasie wraz z ziemią bielską znalazło się na krótko pod panowaniem księcia mazowieckiego Janusza I., który osadził resztę pustych obszarów tej okolicy drobną szlachtą mazowiecką. W momencie oddania ziemi wiskiej Krzyżakom przez książąt mazowieckich, władze zakonu postanowiły odstąpić jej część (chodziło o powiat goniądzki) księciu litewskiemu Witoldowi. Z racji tego powiat ten najbardziej odróżniał się od pozostałych części ziemi bielskiej. Efektem tego było też późniejsze skolonizowanie tych ziem oraz przynależność do diecezji wileńskiej. Ponadto w XV w. funkcjonował tu także oddzielny sąd ziemski z siedzibą w Goniądzu. Starostowie bielscy zachowali jednak zwierzchnictwo administracyjne nad powiatem.

W początkach XVI w. nastąpiła reorganizacja w zakresie administracji terytorialnej Podlasia, należącego jeszcze do Wielkiego Księstwa Litewskiego. W 1513 r. król Zygmunt I Stary powołał nowe województwo podlaskie, wyodrębnione z województwa trockiego. Pełne struktury administracyjne tej jednostki zostały uformowane po 1520 r. i składały się z 5 ziem (powiatów), w tym z ziemi bielskiej, faktycznie istniejącej już wcześniej w skład której wchodził obszar dzisiejszej gminy Bielsk Podlaski. Aż do 1569 r., terytorium to wchodzące w skład Podlasia, stanowiło własność Wielkiego Księstwa Litewskiego, tworząc województwo podlaskie. Po Unii Lubelskiej województwo podlaskie stało się jednym z województw Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Od drugiej połowy XVI w., kiedy to spadło znaczenie polityczno-administracyjne Bielska i zanikł powiat bielski na rzecz powiatu brańskiego, terytorium Gminy znalazło się w powiecie brańskim. Taki układ administracyjny obowiązywał do końca Rzeczypospolitej szlacheckiej. W wyniku trzeciego rozbioru Polski w 1795 r. terytorium Gminy wraz z całą ziemią bielską wcielone zostały do zaboru pruskiego. W 1797 r. władze pruskie dokonały nowego podziału administracyjnego. Zarządzającej

departamentem białostockim, w Nowych Prusach Wschodnich, Kamerze Wojny i Domen w Białymstoku podporządkowano „*Kreisy*”, czyli powiaty. Jednym z nich był nowo utworzony powiat bielski. Taki stan utrzymywał się do 1807 r., kiedy to po traktacie w Tylży, między cesarzem Napoleonem a carem rosyjskim Aleksandrem I, część departamentu białostockiego prowincji Nowe Prusy Wschodnie (w tym i powiat bielski) włączono w skład Imperium Rosyjskiego. Z otrzymanych od Napoleona ziem władze rosyjskie utworzyły w 1808 r. tymczasową jednostkę administracyjną, zwaną obwodem białostockim, podzieloną na cztery powiaty (białostocki, bielski, drohicki i sokólski). Całe terytorium obecnej Gminy Bielsk znalazło się w granicach powiatu bielskiego, powiększonego o Brańsk i okolice.

W wyniku kolejnej reformy administracyjnej w 1843 r. władze rosyjskie zlikwidowały obwód białostocki, włączając go w skład guberni grodzieńskiej. Ponadto do powiatu bielskiego przyłączono obszar zlikwidowanego powiatu drohickiego. W skład powiatu bielskiego wchodziło 15 gmin (Dubiażyn, Grodzisk, Klejniki, Łosinka, Malesze, Narojki, Nowe Berezowo, Oleksin, Orla, Pasyнки, Pawły, Radziwiłłówka-Aleksandrowo, Rajsk, Siemiatycze, Skórzec), w tym 544 wsie, 49 majątków i folwarków oraz 28 uroczysk i innych. Taki układ administracyjny funkcjonował do czasów I wojny światowej. Następnie nowe niemieckie władze okupacyjne w 1916 r. utworzyły tzw. „*Verwaltungsgebiet Bialystok*”, podległy Niemieckiemu Zarządowi w Obwodzie Główno-Komenderującego na Wschodzie (w skrócie zwany „*Ober-Ostem*”) z dotychczasową siatką powiatów. W jej ramach funkcjonował też *Kreis Bielsk* (powiat bielski), w obrębie którego było terytorium obecnej Gminy.

Pod odzyskaniem niepodległości rozporządzeniem z dnia 28 sierpnia 1919 r. Rada Ministrów tymczasowo na tych terenach utrzymała podział administracyjny na powiaty i gminy z czasów carskich. W tym czasie Bielsk uzyskał w nazwie drugi człon – „Podlaski”. W 1921 r. obszar Gminy Bielsk Podlaski wraz z całym terytorium powiatu bielskiego znalazł się w granicach województwa białostockiego. W czasie II wojny światowej obszar obecnej Gminy po krótkiej okupacji niemieckiej, w trzeciej dekadzie września 1939 r., znalazł się wraz z powiatem bielskim pod zarządem Sowietów i przyłączony został do Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Od stycznia 1940 r. obszar Gminy znajdował się w tzw. „rejonie” bielskim. W ostatniej dekadzie czerwca 1941 r. omawiany teren zajęły wojska niemieckie i utworzono okręg białostocki (*Bezirk Bialystok*) w granicach którego znalazł się powiat bielski wraz z obszarem obecnej Gminy. Okupacja niemiecka trwała do przełomu lipca i sierpnia 1944 r. Na podstawie decyzji Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 22 sierpnia 1944 r. przywrócono dawny, przedwojenny podział administracyjny. Terytorium

Gminy Bielsk Podlaski znalazło się w granicach powiatu bielskiego województwa białostockiego. Reforma administracji terytorialnej w 1975 r., zlikwidowała powiaty i wprowadziła kolejne zmiany polegające na tym, iż od 1 czerwca tego roku, terytorium Gminy Bielsk Podlaski weszło w skład nowego (mniejszego terytorialnie) województwa białostockiego. Taki stan obowiązywał do końca 1998 r. Od 1 stycznia 1999 r., w wyniku nowej reformy, omawiany teren znalazł się w granicach reaktywowanego powiatu bielskiego, w województwie podlaskim.

Gmina Bielsk Podlaski, jako odrębna jednostka samorządu terytorialnego powstała w 1934 r. Wcześniej, od 1861 r. aż do I wojny światowej obszar dzisiejszej Gminy Bielsk składał się w całości lub częściowo z terenów dawnych gmin Malesze, Dubiażyn, Pasyнки, Rajsk, Orla. Po zakończeniu I wojny światowej w 1919 r. powołano gminy Łubin, Dubiażyn, Pasyнки i Wyszki (z siedzibą w Haćkach). Następnie w wyniku reformy administracyjnej z lipca 1934 r. skasowano gminy Dubiażyn, Łubin i Pasyнки. Taki stan utrzymywał się do 1952 r. Następnie 1 lipca 1952 r. utworzono Gminę Dobromil w wyniku przeniesienia siedziby gminy Bielsk z Bielska Podlaskiego do wsi Dobromil. Równocześnie część obszaru gminy przyłączono do miasta Bielsk Podlaski. Gmina została zniesiona 29 września 1954 r. wraz z reformą wprowadzającą gromady w miejsce gmin. W 1952 r. reaktywowano też gminę Pasyнки, Łubin i Rajsk oraz powołano gminę Widowo, Chraboły, Augustowo. Jednak na mocy reformy administracyjnej kraju z 1954 r. jednostki gminne zostały zlikwidowane i zastąpione gromadami. Taki stan utrzymywał się do końca 1972 r., kiedy to zlikwidowano Gromadzkie Rady Narodowe i powołano gminy. W 1973-1976 r. z większości obszarów dawnych gromad utworzono Gminę Bielsk Podlaski. Terytorium dzisiejszej Gminy Bielsk Podlaski posiada długą i bogatą historię. Historyczne metryki poszczególnych miejscowości Gminy, udokumentowane źródłowo, często sięgają czasów średniowiecza. Do najstarszych wsi Gminy zaliczamy m.in.: Augustowo (1532-1576), Bańki (1528), Bolesty (1528), Brześcianka (koniec XV w.), Chraboły (1536), Deniski (1575), Dobromil (1577), Dubiażyn (połowa XVII w.), Grabowiec (1528), Haćki (1536), Hołody (połowa XVI w.), Hryniewiczze Duże i Małe (1528), Husaki (połowa XVI w.), Jacewicze (połowa XVI w.), Knorydy (XIV-XV w.), Knorozy (połowa XVI w.), Kotły (połowa XV w.), Krzywa (połowa XVI w.), Lewki (początek XVI w.), Łoknica (1566-1569), Łubin Kościelny (1447), Łubin Rudołty (1447), Malinowo 1512), Miękisze (1560), Mokre (1577), Nałogi (1523-1576), Ogrodniki (połowa XVI w.), Orlanka (połowa XVI w.), Orzechowicze (1576), Parcewo (połowa XVI w.), Pasyнки (XVI w.), Pietrzykowo Gołąbki i Wyszki (początek XVI w.), Piliki (połowa XVI w.), Pilipki (początek XVI w.), Ploski (1536), Plutycze (połowa XVI w.), Podbiele (1567),

Proniewice (1536-1576), Rajsk (1523), Rzepniewo (1569), Saki (1576), Sierakowizna (połowa XVII w.), Skrzyпки Duże i Małe (początek XVI w.), Stołowacz (połowa XVI w.), Stryki (XV w.), Stupniki (połowa XVI w.), Szasały (1528), Treszczotki (1576), Truski (1528), Widowo (koniec XV w.), Wronie (XIV w.), Zubowo (1575).

Część tych majątności należała pierwotnie m.in. do dóbr książęcych, a później królewskich i rządowych, a także do rodów rycerskich herbu: Lubicz, Godziemba, Jastrzębiec, Lis, Nałęcz, Przeginia, Nieczuja, Trzaska, Rawicz, Kuszaba, Białynia, Sławęcin i in. Ponadto niektóre miejscowości należały do miasta królewskiego Bielska. W okresie XIII-XIX w. dobra te stosunkowo często zmieniały też swoich właścicieli poza kilkoma wyjątkami.

Jedną ze starszych miejscowości gminy jest Augustowo. Nazwa wsi została nadana na cześć narodzin królewicza Zygmunta Augusta, syna królowej Bony Sforza i Zygmunta I Starego. Nastąpiło to po 1532 r. Wieś ta wyróżnia się na tle innych miejscowości gminy Bielsk swoją wielkością i regularną zabudową, które zawdzięcza gospodarności królowej Bony. Wieś ulokowana została na szlaku wiodącym do Brześcia od zachodu. Już w 1524 r. Bona otrzymała od męża króla Zygmunta Starego bezludne niemal puszcze długości 200 km i szerokości 50 km, ciągnące się od Bielska po Żmudź, które w sporej części udało się zasiedlić. Najprawdopodobniej powstanie Augustowa jest związane właśnie z przypadającą na ten okres lokacją Bielska na prawie magdeburskim. Podczas lokacji miastu nadano grunty w sąsiednich wsiach już istniejących, jak i w nowo założonych, na przykład w Augustowie. Królowa Bona często osobiście nadzorowała szereg akcji osadniczych w rejonie Bielska, nakazując zasiedlanie pustych obszarów i dbanie o rozwój nowych miejscowości. Wsie organizowali podlegli królowej urzędnicy, sprowadzając osadników. W czasie tej akcji przeprowadzono też pomiary włóczną, polegającą na dokładnym opisie każdej wsi (tj. granice, wielkość i jakość gruntów, położenie wsi, listy imienne wszystkich chłopów). Od tego też czasu przyjęto nowe precyzyjne reguły wytyczania działek gospodarskich i stawiania domów i zabudowań gospodarskich. Dzięki temu Augustowo do dziś zachowało regularną zabudowę, w odróżnieniu od dawnych wsi drobnoszlacheckich, gdzie domy stawiano chaotycznie. Wyróżniający Augustowo zawsze duży obszar, to również zasługa królowej Bony. Według lustracji z 1576 r. wieś ta obejmowała grunty należące do bielskich mieszczan i liczyła łącznie 164 włóki (około 2 950 ha). Taki stan utrzymywał się nadal w początkach XVII w. (Lustracja z 1602 r.). Wieś zamieszkali Rusini wyznający prawosławie, którzy najprawdopodobniej już XVII lub XVIII w. wzniesli cerkiew prawosławną. W 1798 r., jak podają źródła, miejscowość ta liczyła 407 włók ziemi uprawnej i 142 gospodarzy. Do XIX w.

Augustowo stanowiło własność miasta Bielska. W 1807 r. przez wieś przechodziły wojska Napoleona witane owacyjnie. W 1861 r. nastąpiło uwłaszczenie ziemi i miejscowość stała się samodzielną. Włączono ją do gminy Malesze. Około 1900 r. wieś liczyła 1216 mieszkańców gospodarujących na 1 123 dziesięcinach ziemi. Ponadto znajdowały się tu dwa wiatraki i cerkiew. Zawieruchy I wojny światowej i wojny polsko-bolszewickiej sprawiły, że wieś znacznie się wyludniła. W 1921 r. mieszkowało tu 387 osób w 159 budynkach mieszkalnych. Tylko dwie osoby podały, że są katolikami narodowości polskiej, pozostali byli narodowości białoruskiej i wyznania prawosławnego. Miejscowość ówczesznie należała do gminy Wyszki. W 1952 r. utworzono gminę Augustowo, w skład której weszły miejscowości uprzednio należące do gmin Bielsk i Wyszki. W 1954 r. z większej części miejscowości należących do gminy Augustowo powstała gromada Augustowo z Gromadzką Radą Narodową na czele. Po II wojnie we wsi funkcjonowała szkoła podstawowa. Obecnie w Augustowie funkcjonuje parafia pod wezwaniem Św. Jana Teologa z cerkwią w Augustowie, kaplicą cmentarną w Strykach oraz kaplicą cmentarną (Św. Pantelejmona) na uroczysku Borowiska.

Miejscowość Bańki powstała najprawdopodobniej u schyłku średniowiecza. Najstarszy zapis źródłowy pochodzi z 1528 r. i informuje o wystawieniu jednego jeźdźca ze wsi do pospolitego ruszenia. Pierwotnymi mieszkańcami wsi byli zapewne bojarzy rusczy. Do 1569 r. mieszkańcy wsi mieli pewne powinności w stosunku do władarzy grodu bielskiego, m.in. byli zobowiązani do jego obrony. W 1569 r. na sejmie lubelskim, dzięki staraniom rodziny Łubów, dziedziców Łubina mieszkańcy tej wsi oraz kilku innych z okolicy otrzymali pełne prawa szlacheckie. Miejscowy ród szlachecki przyjął nazwisko Bańkowscy, a ich siedziba - gniazdo Bańki były wymieniane w spisach podatkowych z XVI i XVII w. Przez wieki mieszkała tu drobna szlachta. Pod koniec XIX w. wioska liczyła 243 dziesięciny gruntów. Po I wojnie światowej wieś włączono do gminy Wyszki (z siedzibą w Haćkach). W 1921 r. Bańki liczyły 43 domy i 201 mieszkańców, w tym 1 prawosławny. W 1939 r. liczba domów wyniosła 50. Po II wojnie światowej powstała w Bańkach szkoła podstawowa a na obrzeżach skupiska gospodarstw zwane Kolonią Bańki.

Bolesty to kolejna miejscowość, której geneza sięga schyłku średniowiecza. Pierwsze zapiski źródłowe o tej wsi pochodzą z 1528 r. i informują o 13 rodzinach rycerskich tu zamieszkujących, które zobligowane były do wystawienia 4 konnych jeźdźców na pospolite ruszenie. Wieś zamieszkiwała drobna szlachta przybyła tu zapewne z ziemi płockiej pieczętująca się herbem Jastrzębiec, czyli inaczej Bolesta. Bolestowie założyli na Podlasiu dwie wsie, jedną w ziemi mielnickiej (koło Łosic) i drugą koło Bielska. Pod koniec XVI w. jeden z miejscowych Bolestów Jakub, pełnił urząd woźnego sądowego i posiadał on

największy areal ziemi w Bolestach. Oprócz niego dziedziczyło tu jeszcze kilku rycerzy. We wsi mieszkała tylko szlachta zagrodowa sama uprawiająca swoje grunty (w sumie 12 włók). W drugiej połowie XVII w. Miejscowość zachowała swój katolicki charakter nawet w czasach zaborów przez to, że mieszkała tu wyłącznie polska szlachta zagrodowa. W 1921 r. Bolesty znajdowały się w gminie Łubin, liczyły 24 domy i 124 mieszkańców. Wszyscy byli narodowości polskiej i wyznania katolickiego. Po II wojnie światowej otwarto szkołę podstawową.

Brześcianka powstała na gruntach pierwotnie należących do wsi Łubin, której dziedzicem na przełomie XV i XVI w. był Piotr Łuba, sędzia ziemski bielski i poseł do króla Aleksandra z ramienia szlachty podlaskiej. W tym czasie rosły tu zapewne jeszcze lasy brzozowe, stąd późniejsza nazwa. W wyniku małżeństwa córki lub wnuczki Piotra Łuby Apolonii z Piotrem Mińskim herbu Rola, synem Abrahama Mińskiego z Mnia koło Brańska, zawartego przed 1548 r., zostały wydzielone grunty leśne z północnej części Łubina i przekazane Apolonii jako posag. Następnie rozpoczął się okres zasiedlania ziemi zwanej Brześcianką. Tu zamieszkał Piotr Miński wraz z żoną i pisał się z Brześcianki Łubina. Pierwsze zapiski o Brześciance pochodzą z 1548 r. Następnie Brześciankę przejął brat Piotra – Jan Miński i jego potomkowie w tym także Hieronim i jego syn Adam, komornik ziemski bielski, a później sędzia ziemski bielski. W 1580 r. we wsi mieszkało 8 zagrodników. Większość okolicznej szlachty sama uprawiała swoje działki ziemi. Mińscy mieli od tego swoich chłopów. W XVII-XVIII w. Brześcianka zachowała status większego majątku ziemskiego, z dworem, folwarkiem i wsią chłopską. Zamieszkiwali tu w większości sami Polacy, również ci włościańskiego pochodzenia. W XVIII w. wieś przeszła w ręce rodziny Jankowskich. W XIX w. majątek uległ pewnemu rozdrobnieniu. Dziedziczyły tu dwie rodziny: Tworkowskich i Wolskich. W końcu XIX stulecia ziemia dworska zajmowała obszar 390 dziesięcin, natomiast ziemia włościańska (uwłaszczona w 1861 r.) liczyła 91 dziesięcin. Na przełomie XIX i XX w. folwarki Brześcianki zostały rozparcelowane. W 1921 r. Brześcianka należała do gminy Łubin i liczyła 25 domów i 139 mieszkańców, w tym 1 prawosławny Białorusin. Pomiędzy Brześcianką a Łubinem w dniu 3 czerwca 1944 r. doszło do potyczki między oddziałami AK i niemiecką żandarmerią. Polegli żołnierze AK mają obecnie swój pomnik i pamiątkową tablicę. Jesienią 1944 r. w rejonie Brześcianki miejscowa ludność udzieliła schronienia oddziałom AK, które przeszły tu z Litwy w tym słynny „Zygmunt” - Zygmunt Błażejewicz, legenda podziemia podlaskiego. W pobliżu wsi znajduje się też zbiorowa mogiła powstańców styczniowych.

Kolejną miejscowością, której początki przypadają najprawdopodobniej na schyłek średniowiecza są Chraboły. W źródłach po raz pierwszy wieś wzmiankowana jest w 1536 r. Z nakazu królowej Bony w połowie XVI w. wieś, jako własność królewska, zastała przeorganizowana, dokładnie wymierzona i oddana w nowy zarząd. W 1574 r. miejscowość dotknęła klęska pożaru, który strawił część budynków mieszkalnych i gospodarskich. Lustracja z 1576 r. podaje, że wieś należała wówczas do wójtostwa Haćki, a jej mieszkańcy odpracowywali pańszczyznę w królewskim folwarku Stołowacz. Chraboły były niewielką miejscowością z 15 włókami słabej ziemi. Jedna włóka należała do cieśli zatrudnianego przy naprawach i wznoszeniu nowych budynków dworskich. Z pozostałych 14 włók płacono czynsz i oddawano daniny oraz posługi. W 1602 r. Chraboły zostały zwolnione z czynszu, gdyż padły ofiarą rabunków ze strony żołnierzy. W Chrabołach za przywilejem królewskim istniały dwie włóki należące do prawosławnego popa. Do 1795 r. Chraboły stanowiły własność królewską, potem należały do dóbr rządowych pruskich (1795-1807) i następnie do dóbr rządowych carskich. W 1861 r. wieś została uwłaszczona. W 1900 r. Chraboły znajdowały się w obrębie gminy Rajsk. Ich mieszkańcy gospodarowali na 349 dziesięcinach gruntów. W 1921 r. wieś przynależała do gminy Wyszki i obejmowała 7 domów z 54 mieszkańcami. Wszyscy byli wyznania prawosławnego i narodowości białoruskiej. W okresie międzywojennym we wsi działała Spółdzielnia Spożywców o nazwie „Naprzód”. Na wschodnich obrzeżach wsi istniał też wiatrak. W czasie wojny funkcjonował tu posterunek niemieckiej żandarmerii. W 1952 r. ustanowiono gminę Chraboły. W okresie PRL działał tu też ważny ośrodek leczenia - izba chorych oraz izba porodowa. W 1954 r. ta miejscowość została włączona do gromady Haćki. Od 1960 r. z obszaru gromad Haćki i Ploski utworzono jedną dużą gromadę z siedzibą w Chrabołach. W 1973 r., gdy reaktywowano ustrój gminny powołano gminę Chraboły, która funkcjonowała do 1 lipca 1976 r., a następnie została włączona w skład gminy Bielsk Podlaski.

Wieś Deniski swymi początkami sięga okresu średniowiecza. W początkach XVI w. wieś była już domeną królewską. W pierwszej połowie tego stulecia z polecenia królowej Bony wieś została przeorganizowana i wprowadzono nowego administratora oraz nowych osadników. W 1575 r. wymienieni są w źródłach dwaj jej mieszkańcy, Ustany i Wawrzesz, którzy nie zapłacili czynszu, każdy z połowy pustej włóki. We wsi funkcjonował jeden młyn o dwóch kołach na rzece Narew i drugi młyn o jednym kole, na stawie. W 1576 r. Deniski należały do wójtostwa płoskowskiego przy folwarku Stołowacz. Obejmowały 32 włóki słabej ziemi, z których jedna nie była uprawiana. Wieś należała do dóbr królewskich do końca XVIII w. Po III rozbiorze Deniski przeszły na własność rządu pruskiego, a od 1807 r. –

carskiego. W 1900 r. miejscowość należała do gminy Rajsk i obejmowała 923 dziesięciny ziemi. W 1921 r. wieś przynależała do gminy Pasyński, liczyła 51 domostw z czego 18 było niezamieszkałych. We wsi żyło 167 mieszkańców, wszyscy wyznania prawosławnego, 10 legitymowało się narodowością polską, pozostali – białoruską. Po II wojnie Deniski należały do gminy Bielsk. W latach 1952-1954 wieś przynależała do gminy Chraboły, a następnie stały się częścią gromady Ploskie. We wschodnich krańcach wsi powstała spółdzielnia produkcyjna, funkcjonująca jeszcze w latach osiemdziesiątych.

Wieś Dobromil pierwotnie nazywała się Romaszki, o czym informują źródła z 1577 r. W tym czasie wieś liczyła 15 włók bojarzkich i 2 włóki komorników. Mieszkali tu ruscy bojarzy zwani Romaszkami i stąd zapewne wzięła się pierwotna nazwa. Z czasem miejscowi bojarzy zostali wyrugowani z tej wsi. Od drugiej połowy XVII w. miejscowość ta przynależała do dóbr boćkowskich. We wsi funkcjonował już folwark, od lat siedemdziesiątych XVII stulecia użytkowany przez rodzinę Parysów, a w latach osiemdziesiątych przez Annę z Lubomirskich - wdowę po Franciszku Stefanie Sapieżu koniuszym litewskim. Majątek ten dzierżawili zapewne również inni szlachcice, aż w końcu został on wyłączony z dóbr boćkowskich. W tym czasie również nie było tu wsi, lecz folwark szlachecki, w którym mieszkała pewna grupa chłopów folwarcznych. Cała ziemia w tej miejscowości należała do dziedziców. Jeszcze na początku XIX w. folwark ten zwano Romaszkami, a od drugiej połowy tego wieku pojawia się nazwa Dobromil. W tym czasie folwarkiem władała rodzina Gartkiewiczów herbu Nałęcz. Pod koniec XIX w. Dobromil leżał w gminie Dubiażyn i liczył 323 dziesięciny obszaru. Na początku XX w. dziedzic Artur Gartkiewicz, należał do organizatorów szkolnictwa, a po I wojnie światowej angażował się w inne akcje społeczne. Po nim majątek odziedziczyła Zofia Gartkiewiczówna. W 1921 r. Dobromil był tylko folwarkiem, liczył 7 domów i 81 mieszkańców, w tym 9 prawosławnych (7 z nich podało narodowość białoruską). W latach trzydziestych XX w. majątek Dobromil liczył około 120 ha.

Początki wsi Dubiażyn sięgają pierwszej połowy XVII w. a założycielami byli Sapiehowie. Wieś założono w ramach dóbr boćkowskich. W tym czasie majątek należał do Anny z Sapiehów Leśniowolskiej, która wyszła po raz drugi za mąż za Szczęsnego Zygmunta Parysa, kasztelana lubelskiego i starostę cherskiego. W latach siedemdziesiątych XVII w. Parys posiadał już 14 wsi, 4 części wsi i 1 folwark, w tym również Dubiażyn. Jednak w następnych latach Dubiażyn wrócił do włości boćkowskiej, i w 1693 r. Szczęsny Parys podzielił swój majątek, wraz z Dubiażynem, między dzieci. Jego córka Eufemia, żona Jana Grzybowskiego starosty sulejowskiego, otrzymała wtedy Podbielsk, Dubiażyn i kilka innych

wsi. W XVIII w. Dubiażyn przechodził z rąk do rąk między różne rody szlacheckie, lecz nie wykształcił się wokół wsi żaden folwark. Stanowił wieś zamieszkałą głównie przez ludność unicką, potem prawosławną. W 1861 r. wieś została uwłaszczona i stała się jednocześnie siedzibą największej w okolicach Bielska gminy. Pod koniec XIX w. wieś liczyła 31 domów i 332 mieszkańców. W 1921 r. we wsi było już 90 domów i 284 mieszkańców, w tym 274 prawosławnych i 10 katolików. W 1929 r. w Dubiażynie wybrukowano drogi gruntowe, a rok później rozpoczęto budowę szkoły. Do 1934 roku była tu siedziba władz gminnych. Funkcjonowała cegielnia, zakład ciesielski, kowalski, murarski, szewski, sklep spożywczy, wiatrak. W okresie powojennym Dubiażyn stracił swoją funkcję ośrodka administracyjnego i w 1954 r. wszedł w skład gromady Mokre. Od 1959 r. Dubiażyn należał do gromady Piliki. Po wojnie działała w też szkoła podstawowa.

Grabowiec jest kolejną wsią, której początki przypadają na schyłek średniowiecza. Pierwszy zapis źródłowy pochodzi z 1528 r., w który odnotowano, że wieś ta była częścią dóbr królewskich starostwa bielskiego. W pierwszej połowie XVI w. Grabowiec z nakazu królowej Bony został ponownie rozlokowany i uporządkowany organizacyjnie i gospodarsko w wyniku „pomiarów włócznej”. W 1576 r. wieś przynależała do folwarku Hołowiesk i była siedzibą wójta. Tu rozstrzygano spory mniejszej wagi między mieszkańcami wsi, a odwołania od wyroku urzędu wiejskiego składano do sądu referendarskiego. Wójt gospodarował na większym areale ziemi niż pozostali mieszkańcy wsi. W sumie grunty wsi obejmowały 50 włók ziemi, w tym 5 włók wójta, wolnych od czynszu. Z pozostałych chłopcy płacili czynsz i oddawali podatek w naturze. Przy Grabowcu położone były dwa zaścianki, jeden z ponad 77 morgami, drugi z 60 morgami ziemi. W 1602 r. wieś była spustoszona rekwizycjami żołnierskimi i została zwolniona z należności. Do końca XVIII w. wieś stanowiła własność królewską. Do 1807 r. wieś była własnością rządu pruskiego, a następnie rządu rosyjskiego. W 1861 r. wieś została uwłaszczona. W 1900 r. Grabowiec należał do gminy Malesze, a jego mieszkańcy gospodarowali na 1059 dziesięcinach gruntów. W 1921 r. miejscowość położona była w gminie Łubin. Obejmowała 75 domów mieszkalnych z 345 mieszkańcami w tym 118 wyznania katolickiego i narodowości polskiej, 217 wyznania prawosławnego i narodowości białoruskiej oraz 10 wyznania mojżeszowego i narodowości żydowskiej. W latach trzydziestych XX w. wioska liczyła już ponad 90 domów. W czasie II wojny w pobliżu Grabowca oddział polskiej i radzieckiej partyzantki napadł na niemiecki transport samochodowy w wyniku którego zginęło 8 niemieckich żandarmów. Do 1952 r. miejscowość należała do gminy Bielsk. W 1952 r. włączono ją do gminy Łubin Kościelny, a następnie od 1954 r. do gromady Łubin.

Następną wsią o długiej historii są Haćki, której nazwa wywodzi się od nazwy osobowej Haczko. Najstarsze przekazy źródłowe pochodzą z 1536 r. W niedługim czasie po tym nastąpiła reforma administracyjno-terytorialna tej wsi na mocy decyzji królowej Bony, która nakazała dokonać pomiarów włócznej tych ziem. Miejscowość ta od początku XVI w. wchodziła w skład dóbr królewskich. W 1574 r. wszystkie grunty należące do miejscowości były zagospodarowane, a rok później 1,5 włóki ziemi było opustoszałe. Trzech chłopów – Irtysz, Onacz i Sacz – zostało zwolnionych z czynszu, każdy z połowy włóki. W 1576 r. Haćki były siedzibą wójta i należały do folwarku Stołowacz. Chłopi uprawiali 30 włók średnio urodzajnej ziemi. Obszar 12,5 włóki przypadało na chłopów osadnych, płacących wyższy czynsz, a 12 i 2/3 włóki – na chłopów ciągłych, opracowujących pańszczyznę w folwarku przy dużo niższym wymiarze daniny. Zarówno jedni jak i drudzy oddawali ponadto daninę w naturze. Wolne od czynszu były 2 włóki ziemi należące do wójta i jedna włóka należąca do kowala. Mieszkańcy płacili też tzw. „młynowe”. Dwie włóki ziemi (ok. 36 ha) w tym czasie leżały odłogiem. Jedną otrzymał do zagospodarowania Iwan Ulan, drugą – Sebastian Ustowski. Za czasów króla Stefana Batorego ustanowiono w tej wsi włóki wybranieckie. W 1602 r. Haćki spustoszyły rabunki żołnierski i zostały zwolnione z płacenia czynszu. W 1721 r. trzech mieszkańcy wsi – Iwan, Prokop i Lewko Federowiczowie – zaskarżyli bez rezultatu - przed sądem referendarskim Jana Klemensa Branickiego, starostę brańskiego i bielskiego oraz Pawła Kruszewskiego, podczaszego bielskiego i ekonomę tegoż starostwa o zmuszanie do robocizn pomimo przywilejów królewskich, które ich z nich zwalniały. Do 1795 r. Haćki stanowiły część dóbr królewskich, następnie dóbr rządowych: pruskich do 1807 r. oraz rosyjskich do 1861 r. W 1900 r. wieś leżała w gminie Rajsk, jednak urząd gminy znajdował się w Haćkach. Miejscowość liczyła 39 domów i 218 mieszkańców oraz 647 dziesięcin ziemi. W 1919 r. ustanowiono gminę Wyszki z siedzibą w Haćkach. W 1921 r. wieś miała 37 domów i 243 mieszkańców, wśród których 35 osób było narodowości polskiej, 208 – białoruskiej, przy czym 2 osoby były wyznania katolickiego, a pozostałe 235 wyznawało prawosławie. W 1954 r. Haćki zostały siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej Haćki, która istniała do końca 1960 r., a następnie została połączona z gromadą Ploski tworząc jedną gromadę Chraboły. Następnie Haćki włączono do reaktywowanej gminy Chraboły (istniała do 1976 roku). Haćki znane są najstarszych znalezisk archeologicznych na terenie powiatu bielskiego. Ponadto w 2010 r. powołano OZW Murawy w Haćkach (PLH200015) jako obszar mający znaczenie dla Wspólnoty Natura 2000 w celu ochrony kilku siedlisk przyrodniczych.

Hołody to wieś, której nazwa pochodzi od dawnego imienia Hołod. Początki wsi sięgają XVI w. i związane są królową Boną, która nakazała reorganizację tej miejscowości, poprzez przeprowadzenie pomiaru włódczej i lokowaniu nowych osadników. Hołody należały do starostwa bielskiego. W 1574 r. opustoszało 2,5 włóki, rok później już 7 włók ziemi było porzuconych. Porzucanie ziemi przez chłopów wiązało się z coraz większymi obciążeniami na rzecz dworu. Według lustracji z 1576 r. Hołody były siedzibą wójta i należały do folwarku *Huzyki* (Użyki). Obejmowały 60 włók średnio urodzajnej ziemi, z których 2, należące do wójta, były zwolnione z czynszu. Pozostałe były obciążone zobowiązaniami bardzo nierównomiernie. Mieszkańcy Hołod oddawali też na rzecz folwarku z każdej z 50 włók gruntu po 2 beczki owsa i po 1 wozie siana. Młynowe płacono z 53 i pół włóki. Znaczna część gruntów (3,5 włóki) leżała odłogiem. Ponad 20 gospodarstw użytkowało niecałą włókę gruntu. Także sianie jarzyn rozpropagowanych wśród lokalnego społeczeństwa przez królową Bonę, zamiast zboża miało na celu z jednej strony zmniejszenie czynszu, a z drugiej pozostawienie większej części swoich upraw. W 1602 r. wieś i folwark zostały spustoszone przez rabunki żołnierzy w efekcie czego uzyskali czasowe zwolnienie z opłat czynszu. Hołody stanowiły część dóbr królewskich do 1795 r., następnie były to dobra rządowe kolejnych zaborców. W 1861 r. nastąpiło uwłaszczenie ziemi. U schyłku XIX w. Hołody były wsią chłopską, położoną w gminie Pasyнки, z 858 dziesięcinami ziemi uprawnej. W 1921 r. miejscowość należała już do gminy Orla. Liczyła 50 domostw z 247 osobami, w tym 10 narodowości polskiej i wyznania rzymsko katolickiego. Pozostali mieszkańcy byli narodowości białoruskiej i wyznania prawosławnego. Hołody po II wojnie należały do gminy Orla. W 1952 r. włączono je do gminy Widowo, a dwa lata później do gromady Parcewo. Od początku 1960 r. Hołody stanowiły siedzibę władz gromadzkich przeniesionych z Parcewa. Istniała ona do końca 1968 r. Następnie stała się częścią nowo utworzonej gromady Bielsk Podlaski, a później gminy Bielsk Podlaski.

Inną miejscowością o bogatej historii są Hryniewicze, których nazwa pochodzi od imienia rusińskiego Hryhoryj. Pierwotnie wieś zamieszkiwał rusiński ród bojarski. Najstarszy przekaz źródłowy pochodzi z 1528 r., w którym odnotowano informacje o kilkudziesięciu rycerzach z tej wsi. Miejscowość ta należała do jednych z największych osad w ziemi bielskiej, a jej początki przypadają na okres średniowiecza. Miejscowe rycerstwo przybyłe tu z Rusi przyjęło nazwisko Hryniewiecki herbu Przeginia. Pod koniec XVI w. dziedziczyli we wsi: Teodor, syn Andrzeja, 1582 r., Jarosz, syn Kucza, 1589 r., Marek, syn Mieszka i Wawrzyniec, syn Oleszka, 1598 r., Mikołaj, syn Kucza, Aleksander z synami: Janem i Aleksandrem, Teodor Leonowicz, Maksym, Weronika i Anna, dzieci Teodora Andrzejewicza,

1599 r. i synowie Jana: Marcin, Żdan, Paweł i Jan. Od przełomu XVI i XVII w. we wsi funkcjonowała parafia unicka. W XVII w. Hryniewieccy zaczęli uzyskiwać coraz większe znaczenie społeczno-polityczne w ziemi bielskiej. Paweł Karol Hryniewicki, syn Benedykta był skarbnikiem bielskim, a Michał *na Hryniewicach*, został kanonikiem kamienieckim i szlachta wybrała go na deputat na Trybunał Koronny w 1688 r. Z czasem liczny ród Hryniewieckich rozjechał się po różnych ziemiach Rzeczypospolitej. Osiadł zarówno w Wielkopolsce jak i na Ukrainie. W początkach XVIII w. Jan Hryniewiecki pełnił urząd cześnika bielskiego. W połowie tegoż stulecia Paweł Hryniewiecki regent grodzki brański, był posłem na sejm z ziemi bielskiej, później został deputatem na Trybunał Koronny. W 1765 r. objął urząd pisarza ziemskiego, a dziesięć lat później został sędzią ziemskim bielskim i podkomorzym bielskim. Same Hryniewicze początkowo były jedną osadą. W XVII w. nastąpił podział na Hryniewicze Wielkie i Hryniewicze Zadnie (Małe). Najprawdopodobniej stąd pochodził (być może tu się urodził) Kajetan Hryniewicki herbu Przegina, przyjaciel króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, który zdobył liczne urzędy staropolskie. W 1780 r. został wojewodą lubelskim. Założył miasto Markuszów koło Lublina. Zmarł w 1796 r. W Hryniewiczach urodził się też Leon Hryniewiecki (zm. 1891), lekarz, znany badacz Syberii, geograf. W 1889 r. został mianowany naczelnikiem najbardziej na wschód wysuniętego skrawka Rosji. W XIX w. wielu Hryniewieckich uzyskało potwierdzenie praw szlacheckich m.in.: Jan, Wincenty z synami: Telesforem i Tytusem i Paweł, synowie Kajetana, wnukowie Aleksandra, prawnukowie Marka, syna Krzysztofa, wnuka Wawrzyńca, prawnuka Jana, praprawnuka Żdana, dziedzica w 1597 r. Hryniewic w powiecie bielskim. Na początku XIX w. funkcjonowała tu parafia grekokatolicka licząca 482 wiernych. W XIX w. dominującą pozycję we wsi uzyskali Daniłowiczowie, którzy byli zapewne właścicielami miejscowego folwarku. W 1921 r. w Hryniewiczach Małych było 27 domów i 158 mieszkańców, w tym 155 katolików i 3 prawosławnych natomiast w Hryniewiczach Wielkich było w tym czasie 40 domów i 206 mieszkańców, w tym 112 katolików i 94 prawosławnych (tylko 18 z nich podało narodowość białoruską). Miejscowość należała do gminy Wyszki. Hryniewicze Duże po wojnie należały do gminy Bielsk, następnie do gminy Widowo (1952-1954), potem do gromady Kotły, a po jej likwidacji do gromady Chraboły. W 1969 r. przeniesiono je do gromady Bielsk. Hryniewicze Małe w 1952 r. weszły w skład gminy Chraboły, a w 1954 r. włączono je do gromady Haćki. Po jej likwidacji Hryniewicze Małe weszły w skład gromady Chraboły.

Wieś Husaki, pierwotnie nosiła nazwę *Husakowo* bądź *Usakowo* i pochodzi od nazwy osobowej Husak. Miejscowość została założona w ramach akcji kolonizacyjnej i

reorganizacyjnej tych ziem przez królową Bonę w pierwszej połowie XVI w. W 1576 r. wieś należała do wójtostwa plutyckiego przy folwarku Stołowacz i obejmowała 15 włók nieurodzajnej ziemi, o czym świadczy zwolnienie chłopów nie tylko z oddawania owsa i siana na rzecz dworu, ale i z czynszu z 8 włók ze względu na błotnisty grunt. W 1602 r. Husaki należały do miejscowości spustoszonych przez rabunki żołnierzy i w całości zostały zwolnione od czynszu. Wieś ta wchodziła w skład dóbr królewskich do 1795 r., następnie rządowych. W 1900 r. wieś należała do gminy Rajsk i obejmowała 483 dziesięciny ziemi. W 1921 r. Husaki leżały w gminie Wyszki i liczyły 35 domów i 160 mieszkańców narodowości białoruskiej, wyznania prawosławnego. W okresie międzywojennym na południowym krańcu wsi istniał wiatrak. W pobliżu wsi był bród prowadzący przez miejscową rzeczkę. W latach 1952-1954 Husaki należały do gminy Chraboły, potem zostały włączone do gromady Mulawicze, a od 1961 r. całą gromadę Mulawicze przeniesiono do gromady Strabla.

Początki osady Jacewicze sięgają XVI w., kiedy to na brzegach rzeki Strabla rozwinęła się osada młynarska. Z nakazu królowej Bony pobudowano młyn, który następnie został oddany w dzierżawę młynarzowi Jacewiczowi (1576). Niewielki areal gruntów wpłynął na późniejszy rozwój miejscowości, która nigdy mocno się nie rozrosła. Wieś ta wraz z młynem była domeną królewską do 1795 r. Następnie przeszła w skład dóbr rządowych zaborców Prus i Rosji. W 1900 r. Jacewicze były niewielką wioską w gminie Rajsk, liczącą 182 dziesięciny ziemi. W 1921 r. wieś należała do gminy Wyszki i liczyła 9 domów i 45 mieszkańców wyznania prawosławnego i narodowości białoruskiej. Po II wojnie Jacewicze przez wiele lat nie stanowiły samodzielnego sołectwa, były częścią wsi Plutycze.

Jedną ze starszych wsi Gminy są Knorydy, które założono jeszcze za czasów rządów litewskich w XIV-XV w., o czym świadczy nazwa pochodzenia litewskiego (lit. *knoras* – skąpiec, chciwiec, jak i człowiek dokładny, żmudny). Najstarsze pisemne przekazy źródłowe pochodzą z początków XVI w. Z miejscowością tą łączy się postać Michała Glińskiego (1470-1534), kniazia litewskiego, marszałka nadwornego litewskiego wielkiego księcia Aleksandra Jagiellończyka, od 1505 r. dzierżawcę starostwa bielskiego, który najprawdopodobniej w tym samym czasie objął Knorydy, (być może pierwotnie wchodzące w skład starostwa). Osoba Glińskiego w historiografii polskiej uważana jest za kontrowersyjną, ze względu na swoją zmienną postawę i działania polityczne (raz służył Litwie, Polsce, innym razem Tatarom, Moskwie). Swoje wszystkie ziemskie majątki w Polsce i na Litwie utracił, gdy przeszedł na stronę moskiewską. Stały się początkowo dobrami królewskimi. W 1512 r. król Zygmunt Stary nadał Iwanowi Sapieszemu przywilej na dwór Knorydy. W ten sposób Sapielowie władali Knorydami i pobliskimi Boćkami, tworząc tym samym jeden rozległy

majątek ziemski. W 1577 r. funkcjonowało tu 47 włók bojarskich oraz 6 włók komorniczych. W XVII i XVIII w. Knorydy były często oddawane w dzierżawę przez Sapiehów innym szlachcicom. W pierwszej połowie XIX w. Knorydy zostały odłączone od dóbr boćkowskich. Z czasem Knorydy zostały podzielone na kilka mniejszych majątków. Pod koniec XIX w. Knorydy leżały w gminie Dubiażyn i liczyły 30 włók. Istniało 21 domów i 337 mieszkańców, włościanie uprawiali 461 dziesięcin ziemi. Obok wsi istniał majątek Knorydy należący do Obuchowiczów i Gartkiewiczów oraz drugi majątek Knorydy Podleśne posiadali Korsakowie. Istniały tu również działki należące do drobnych właścicieli. W następnych latach majątek Obuchowiczów przeszedł drogą posagu na własność Ignacego Piotrowskiego i w okresie międzywojennym nazywał się Knorydy Średnie II. Majątek Knorydy Średnie I dzierżyła w okresie międzywojennym Janina Gartkiewiczowa, najpierw poślubiona Leonowi Czarnockiemu, a następnie po unieważnieniu ślubu Śmigielskiemu. W Knorydach istniało też gospodarstwo należące do rodziny Prabuckich liczące około 50 ha. W okresie międzywojennym wieś Knorydy oraz majątki wokół wsi należały do gminy Łubin. W okresie międzywojennym we wsi było od 66 do 70 domów i od 199 do 235 mieszkańców (po połowie katolicy i prawosławni). W Knorydach folwarku było 5 domów i 61 mieszkańców (większość katolików). W Knorydach Średnich folwarku były 3 domy i 37 mieszkańców (po równo katolików i prawosławnych). Po wojnie majątki te zostały rozparcelowane.

Knorozy to wieś, której nazwa pochodzi od białoruskiej nazwy osobowej *knoraz* – czyli *knur*. W źródła po raz pierwszy występuje w 1573 r. jako dominium królewskie. W 1574 r. funkcjonowały tu dwa gospodarstwa. W 1575 r. 2 $\frac{3}{4}$ włóki było porzuconych, a cała wieś została na mocy listu królewskiego zwolniona z czynszu i wszystkich innych powinności ze względu na zniszczenie zasianego zboża przez grad. W 1576 r. Knorozy należały do wójtostwa zubowskiego przy folwarku Hołody. Jej mieszkańcy uprawiali 44 włóki słabej ziemi, przy czym zagospodarowano grunty leżące ugorem w poprzednich latach. W 1602 r. wieś spustoszyły grabieże maszerującego wojska. W 1721 r. rozpoczął się spór sądowy między gromadą wsi Knorozy a jej dzierżawcą Mateuszem Gąsiewskim, stolnikiem nowogrodzkim siewierskim i jego żoną Konstancją Modrzewską o zmuszanie do nadmiernej robocizny. Wyrok sądu referendarskiego z 1721 r. był korzystny dla mieszkańców Knoroz. Gąsiewski nie zastosował się do decyzji sądu i w 1722 r. sprawa ponownie trafiła pod obrady, jednak i tym razem utrzymano niekorzystny dla dzierżawcy wyrok. W 1761 r. miał miejsce spór o ziemię między gromadami wsi Płoski i Knorozy. Do końca XVIII w. wieś była domeną królewską, a następnie rządową Prus, a od 1807 r. - Rosji. W 1861 r. wieś została uwłaszczona. W 1900 r. miejscowość należała do gminy Pasyński i obejmowała 1020

dziesięcin ziemi. W okresie międzywojennym we wsi były od 92 do 100 domów, w tym część niezamieszkałych. Przeważała ludność narodowości białoruskiej (302 osoby na 315 mieszkańców) wyznania prawosławnego (303 osoby). Pozostałe 13 osób było narodowości polskiej, w tym 12 wyznania katolickiego. Na południowych krańcach wsi istniały dwa wiatraki. W Knorozach istnieje obecnie kaplica cmentarna Kazańskiej Ikony Matki Bożej wchodząca w skład parafii prawosławnej w Ploskach. W latach 1952-1954 Knorozy należały do gminy Chрабоły, a od 1954 r. do gromady Ploski. Z końcem 1959 r. gromada ta przestała istnieć i włączono jej obszar do gromady Chрабоły.

Początki wsi Kotły przypadają na wiek XV. Nazwa pochodzi od nazwy osobowej Kocioł. Najstarszy przekaz źródłowy pochodzi z 1492 r., kiedy to Aleksander Jagiellończyk nadał wieś Kotły wraz młynem parafii Narodzenia Najświętszej Panny Marii i Św. Mikołaja w Bielsku. Następnie w XVI w. wieś stała się częścią dóbr królewskich w ramach starostwa bielskiego. W 1576 r. Kotły należały do wójtostwa hołodowskiego przy folwarku *Huzyki*. W drugiej połowie XVI w. pańszczyzna wynosiła 2 dni robót tygodniowo. Ponadto oddawano daninę w naturze i płacono podatek w pieniądzu. W 1602 r. wieś nieco podupadła w wyniku postępu chorągwi jazdy we wsiach starostwa. Aż do rozbiorów Kotły były majątkiem królewskim, a następnie rządowym. W 1861 r. nastąpiło uwłaszczenie ziemi dworskiej. W końcu XIX w. wieś należała do gminy Pasyński. Podobny stan obowiązywał w okresie dwudziestolecia międzywojennego. W 1954 r. Kotły stały się siedzibą władz Gromadzkiej Rady Narodowej, do której należały miejscowości uprzednio wchodzące do gminy Widowo oraz Pasyński (Sobótka). W 1959 r. zlikwidowano tę gromadę, a jej obszar podzielono między gromady Chрабоły, Pasyński i Hołody. Kotły weszły w skład gromady Pasyński. W 1960 r. Kotły weszły w skład gromady Bielsk Podlaski i następnie gminy Bielsk Podlaski.

Geneza wsi Kozły sięga czasów XVI-XVII w. Nazwa pochodzi od nazwy osobowej Kozioł, Kozieł. Najstarsze przekazy źródłowe pochodzą XVIII w. (1723 i 1772 r.). Pierwotnie wieś była dominium prywatnym, powstałym w ramach dóbr Lewki lub dóbr Podbiele. W 1861 r. wioska została uwłaszczona. Na przełomie XIX i XX wieku należała do gminy Dubiażyn. W okresie międzywojennym wieś zamieszkiwała wyłącznie ludność wyznania prawosławnego. Po wojnie do 1954 r. Kozły należały do gminy Dobromil (wcześniej Bielsk Podlaski). W 1954 r. włączono ją do gromady Mokre, która istniała do 1959 r., a następnie została połączona z gromadą Pietrzykowo Gołąbki tworząc nową gromadę Piliki.

Kożyno to miejscowość, której początki przypadają najprawdopodobniej na wiek XVI. Nazwa pochodzi od nazwy osobowej Koza lub Koża. Wieś powstała na podwalinach osady młyńskiej Martynowicze (nazwa rodowa od nazwiska Martynowicz). Najstarszy

przekaz źródłowy pochodzi z 1602 r. W źródłach z lat 1661-1664 pojawiają się wzmianki „*Martynowice alias Kozanki*”. W okresie staropolskim wieś należała do dóbr królewskich, następnie w okresie zaborów do dóbr rządowych. Pod koniec XIX i w początkach XX w. W 1900 r. Kożyno należało do gminy Klejniki. W okresie dwudziestolecia międzywojennego wieś była położona w gminie Pasyнки i liczyła od 50 do 55 domów (od 275 do 315 mieszkańców narodowości polskiej, w tym większość prawosławnych). Pod koniec XIX w. utworzono Kożyno Małe i Duże i podział ten utrzymał się również w okresie powojennym. Na południe od Kożyna Dużego powstała Kolonia Kożyno. W latach 1952-1954 Kożyno należało do gminy Pasyнки, następnie stało się częścią gromady Zubowo. W 1959 r. cały obszar gromady Zubowo, w tym i Kożyno, włączono do gromady Pasyнки. Gromada ta istniała do końca 1972 r., po czym została włączona do gminy Bielsk Podlaski.

Wieś Krzywa powstała najprawdopodobniej na przełomie XV i XVI w. Pierwotnie nosiła nazwę *Krzywiatycze* i oznaczała grupę ludzi mieszkających nad rzeką o nazwie Krzywa. Wieś stanowiła część dóbr królewskich. Najstarszy przekaz źródłowy pochodzi z 1574 r. i informuje o 11 morgach ziemi położonej przy wsi jako wyjątkowo nieurodzajnej ziemi. W 1575 r. mieszkańcem wsi był Chwiedek Osipowicz, którego z powodu wielkiego ubóstwa zwolniono wówczas z czynszu i wszystkich pozostałych powinności. W 1576 r. Krzywa była siedzibą jednego z wójtów przy folwarku Hołody. Obejmowała 40 włók słabej ziemi. W 1602 r. Krzywa wraz z innymi wsiami starostwa ucierpiała z powodu rabunków żołnierskich. W 1698 r. dzierżawcą części wsi był Jakub Gilbaszewski. Aż do rozbiorów była to wieś królewska, a następnie rządowa. Na przełomie XIX i XX w. wieś należała do gminy Pasyнки i obejmowała 1 061 dziesięcin gruntu. W okresie dwudziestolecia międzywojennego wieś liczyła około 320 mieszkańców (w większości prawosławnych). Krzywa w latach 1934-1952 należała do gminy Orla. Następnie miejscowość ta znalazła się w gminie Pasyнки (1952-1954). Od 1954 r. Krzywa weszła w skład gromady Szczyty Dzieciołowo. Gromadę tę zniesiono z końcem 1958 r. i Krzywa znalazła się w gromadzie Orla. Już rok później Krzywa, zapewne na prośby mieszkańców, została przesunięta do gromady Parcewo (1 stycznia 1960). W tym samym czasie przeniesiono siedzibę władz gromadzkich z Parcewo do Hołod i Krzywa odtąd należała do gromady Hołody. W 1969 r. zlikwidowano gromadę Hołody i weszła ona w skład gromady Orla. Mimo, że większość miejscowości ze zlikwidowanej gromady weszła w skład gromady Bielsk Podlaski. W 1973 r. Krzywą włączono do gminy Orla, od 1995 r. do gminy Bielsk Podlaski. W ciągu XX w. Krzywa aż 10 raz zmieniała przynależność do gmin lub gromad.

Kolejną miejscowością o bogatej metryce historycznej są Lewki, założone przez jeden z rycerskich rodów rusińskich. Nazwa wsi pochodzi od białoruskiego imienia Lewko pochodzącego od cerkiewnego Lew, Leont, Leontil. Wieś zamieszkiwali zawsze prawosławni włościanie. Źródła podają, że już w XVI w. istniała tu prawosławna cerkiew, którą następnie przeniesiono do dzielnicy Bielska - Dubicze. W pierwszej połowie XVI w. wieś była w posiadaniu Iwana Jesma - Rusina na służbie litewskiej, dworzanina króla Zygmunta Starego i eksperta od spraw moskiewskich, który kilka razy posłował do Rosji. W 1566 r. dobra Lewki objął jego syn Jan, a niedługo po tym majątek ten podzielono na mniejsze działki. Na przełomie XVI i XVII w. dziedziczył tu Jan Hesman. W drugiej połowie XVII w. część dóbr Lewki posiadał Karol Skaszewski, wojski bielski. W XIX w. dziedzicami wsi była rodzina Dzierzków. To oni założyli tu niewielką fabrykę mydła i pasieki. Na przełomie XIX i XX w. dziedzicem wsi był Przemysław Dzierzek. Na początku XX w. (zapewne po 1905 r.) część dóbr została rozparcelowana i zamieszkali w tej nowej części - koloni, polscy chłopci. Jeszcze w latach dwudziestych XX w. Przemysław Dzierzek posiadał ponad 150 ha. Kolejna parcelacja wsi odbyła się w latach 1925-1931. W latach 1952-1959 wieś przynależała do gromady Parcewo, następnie została przesunięta do gromady Mokre. Jednocześnie gromada Mokre i Pietrzykowo Gołąbki połączono w jedną gromadę Piliki (istniała do 1972 r.).

Początki wsi Łoknica przypadają na lata 1566-1569, kiedy to założono ją w ramach leśnictwa bielskiego. Założycielem był leśniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego Hrehory Wojłowicz. Wcześniej rozciągał się tutaj las z liczną zwierzyną dziką. W połowie lat 70-tych XVI w. wieś liczyła już 24 włóki ziemi uprawnej. Przed 1580 r. Łoknicę nabył Jan Łoknicki herbu Nieczuja - wojski bielski. W 1580 r. dobra Łoknica i Miększe należące do wojskiego bielskiego liczyły 12 i pół włóki zamieszkałych przez chłopów. Istniał tu zakład kowalski oraz młyn. Synem Jana Łoknickiego i jego żony z Jasieńskich był między innymi Marian Łoknicki – sekretarz króla Stefana Batorego i Zygmunta III. Jego brat Jan był dworzaninem Batorego. Obaj uczestniczyli w wojnach z Moskwą. Łoknicy zachowali pewne działki ziemi w tej wsi przynajmniej do końca XVII w. Obok nich wymienia się też innych dziedziców, m.in. w 1675 r. Andrzeja Ciechanowieckiego z Ciechanowca herbu Trzaska; w 1690 r. rodzinę Pocijów; w 1693 r. Aleksandra Kampowskiego stolnika brzesko-litewskiego. W XIX w. dziedzicem Łoknica była rodzina Łyszczyńskich, a majątek liczył 220 dziesięcin, natomiast uwłaszczeni włościanie z Łoknicy posiadali 196 dziesięcin gruntu. Na przełomie XIX i XX w. dobra Łyszczyńskich zostały rozparcelowane. W okresie międzywojennym w Łoknicy istniały dwa młyny należące do K. Dudzicza i J. Marona. Przeważała ludność

białoruska wyznania prawosławnego. Do 1952 r. Łoknica stanowiła część gminy Bielsk, następnie została włączona do gminy Pasyнки (1952-1954) i potem do gromady Pasyнки.

Średniowieczne korzenie posiada także wieś Łubin Kościelny. Nazwa miejscowości pochodzi od nazwy osobowej Łuba. Pierwotnie wieś nazywała się *Rudoltowo* i należała do książąt litewskich. W 1447 r. decyzją króla Kazimierza Jagiellończyka wieś została nadana na rzecz Jana Łuby herbu Lubicz, polskiego rycerza pochodzącego najprawdopodobniej z Łubów pod Miastkowem w ziemi łomżyńskiej. Granice miejscowości miał wyznaczyć Raczko Strocewicz herbu Zaremba, starosta bielski. Od tego czasu przez kolejne trzy stulecia Łubin był gniazdem rodowym Łubów. Rola i znaczenie rodu Łubów w ziemi bielskiej znacznie się urosły, kiedy majątkiem zarządzał syn wspomnianego wyżej Jana Łuby - Piotr Łuba. Jego zasługi dla regionu systematycznie poszerzały się, zwłaszcza od czasu objęcia w 1498 r. funkcji podsędka ziemi bielskiej. Otóż 14 sierpnia 1498 r. Piotr Łuba ufundował parafię w Łubinie, a wioska zyskała swoją nazwę. Na życzenie Piotra Łuby kościół otrzymał wezwanie Wniebowzięcia NMP. Sam pleban otrzymał od darczyńcy 12 włók ziemi i dziesięcinę snopową. To hojne nadanie dla miejscowej parafii świadczyło o wielkim bogactwie Piotra Łuby. Pierwszym znanym proboszczem był tutaj ksiądz Jakub, natomiast w 1517 r. funkcję proboszcza pełnił ksiądz Dominik. W 1501 r. Piotr Łuba został sędzią bielskim, przez co jeszcze bardziej urosła jego pozycja, gdyż był to najważniejszy urząd w ziemi bielskiej. Z racji tego, iż drobna szlachta bielska nie posiadała takich samych praw jak szlachta polska na Mazowszu czy w Małopolsce, gdyż ziemia bielska była częścią Litwy, w której dominowały możne rody, gdzie nie rozwijały się sejmiki szlacheckie, a urzędnicy byli wyznaczani przez wielkiego księcia i możnowładców, szlachta bielska wysłała więc do Krakowa, do króla, sędziego Piotra Łubę jako swojego reprezentanta o upomnienie się o prawa dla podlaskiej szlachty. Dzięki umiejętnościom dyplomatycznym i politycznym Piotr Łuba wyjednał u króla Aleksandra przywilej prawa polskiego dla miejscowej szlachty. Od tej pory szlachta posiadała własne sądownictwo z sądami ziemskimi i prawem do wybierania własnych urzędników. Ten spektakularny sukces Piotra Łuby odniesiony w Krakowie, jak i szereg innych mniejszych i większych jego sukcesów na polu społecznym, religijnym, politycznym i gospodarczym pozwala zaliczyć go do grona ludzi niezwykłych i wielce zasłużonych dla ziemi bielskiej i całego regionu. Piotr Łuba zmarł przed 1526 r., pozostawiając po sobie dwóch synów Macieja i Piotra. W 1526 r. dziedzice Maciej i Piotr z Łubina powiększyli uposażenie parafii, które potwierdził w 1530 r. ksiądz biskup Paweł Algimut książę Holszański. W Łubinie dziedziczyli też ubożsi krewni pochodzący z Łubów. Jednak ich aktywność społeczno-polityczna i znaczenie były znacznie skromniejsze. Kolejni

Łubowie nie pełnili już tak ważnych prestiżowych funkcji w ziemi bielskiej. W połowie XVII w. np. Jan Kazimierz Łuba piastował urząd podstarościego brańskiego. Pod koniec XVI w. Łubin podzielony był między średniozamożną szlachtę posiadających własnych chłopów oraz ubogich przedstawicieli rodu, którzy sami uprawiali swoje działki ziemi. Wielu Łubów zanotowały księgi sądowe w Trybunale Koronnych w Lublinie w latach 1580-1599 byli to: „*Michał, syn Stanisława, Bartłomiej, Maciej, Stefan, Tomasz, Stanisław, Wojciech, Jan, syn Jana, Maciej, syn Pawła, Łukasz, syn Stanisława, Wojciech, Katarzyna i Zofja, dzieci Mateusza, Jan, syn Baltazara, Zofja, wdowa po Janie, z synem Jakóbem*”. Łubin od XVI w. był miejscowością wyróżniającą się od pozostałych z terenu gminy, zarówno pod względem wielkości, społeczeństwa (głównie katolicy), jak i znaczenia w regionie. Tu mieściła się siedziba parafii rzymsko-katolickiej, organizowano jarmarki i targi, istniało kilka młynów, karczma, kilka zakładów rzemieślniczych (kował, szewc). W czasie potopu szwedzkiego, w połowie XVII w., miejscowy kościół został dwukrotnie obrabowany, a pleban ksiądz Mateusz Lubowicki zraniony przez Szwedów. Sama świątynia przetrwała tę zawieruchę wojenną i wojny z początku XVIII w. Pierwotny kościół drewniany wybudowany jeszcze przez pierwszego fundatora przetrwał aż do początków XIX w. Przy miejscowej parafii istniała też szkoła, która powstała zapewne jeszcze w XVI w. i funkcjonowała jeszcze pod koniec XVIII w. Do końca XVIII w. we wsi mieszkali głównie Łubinie. Jednak żyli tu też i inni szlachcice. Obok gospodarstw drobnoszlacheckich istniały większe gospodarstwa, przy których powstały folwarki i grunty zamieszkałe przez chłopów. W drugiej połowie XVII w. część gruntów w tej wsi posiadał Krzysztof Żelski – pisarz ziemski bielski, który dzierżył grunt zwany Grabowczykiem wraz z kilkoma poddanymi. Pierwotny Łubin był znacznie większy, ale w ciągu wieków odpadły od niego różne części, np. Brześcianka nadana jeszcze w XVI w. na rzecz rodziny Mieńskich oraz grunt zwany później Sierakowizna, gdzie dziedziczył niejaki Sierakowski (druga połowa XVII w.). W końcu XVII w. wśród właścicieli notowano w Łubinie Stefana Ozmiębrowskiego oraz rodzinę Niwińskich. Zapewne istniały co najmniej dwa większe majątki Niwińskich. Córka jednego z Niwińskich - Franciszka Niwińska dostała w posagu dobra łubińskie, gdy wychodziła za mąż za Jana Konstantynowicza Witanowskiego (początek XVIII w.). W połowie XVIII w. ksiądz Łukasz Niwiński proboszcz siemiatycki tytułował się dziedzicem Łubina, co sugeruje że był to drugi większy folwark w Łubinie. Do początków XIX w. głównymi dziedzicami wsi (obok gospodarstw drobnoszlacheckich) była rodzina Witanowskich herbu Rawicz. Żył tu w tym czasie Michał Witanowski syn Ignacego. W Łubinie żyli też Żydzi, którzy wzmiankowani są już na przełomie XVIII i XIX w. W 1812 r. doszło do pożaru i miejscowy kościół częściowo się

spalił. Staraniem ówczesnego proboszcza księdza Baltazara Zawadzkiego odbudowano kościół. Jednak już połowie XIX w. nowy ksiądz proboszcz ponownie przebudował ten drewniany kościół. W XIX w. Łubin Kościelny stał się osadą zamieszkałą wyłącznie przez drobną szlachtę i chłopów, którzy pracowali na polach plebańskich. Według danych z końca XIX w. Łubin Kościelny liczył w tym czasie 77 dziesięcin ziemi, należącej do drobnej szlachty i 33 dziesięciny należącej do plebana. W tym czasie Łubin włączono do gminy Malesze. W 1906 r. dokonano poświęcenia fundamentów pod nowy kościół, którego budowę ukończono w 1909 r. Nowy murowany kościół pobudowano w stylu neogotyckim z dwiema wieżami. W kilka lat później, w czasie I wojny światowej, świątynia ta została częściowo zniszczona i obrabowana. Po wojnie przystąpiono do odbudowy. W 1910 r. dawny drewniany kościół został całkowicie rozebrany, a w jego miejscu postawiono figurę Matki Bożej. W 1919 r. Łubin stał się siedzibą władz gminnych nowo powstałej gminy Łubin Kościelny. W okresie międzywojennym wieś liczyła od 220 do 245 mieszkańców, była siedzibą parafii i władz gminnych. Mieścił się tutaj oddział Spółdzielni Stowarzyszenia Spożywców z Bielska, zakład kowalski, sklep spożywczy i urząd pocztowy. W czasie II wojny światowej Łubin był ośrodkiem konspiracji. Na czele miejscowej placówki AK stał Jan Wasilewski, który w czasie akcji „Burza” dowodził plutonem z Łubina. W wyniku działań wojennych miejscowy kościół uległ ograbieniu i zniszczeniu. Jego odbudowa trwała kilkadziesiąt lat po zakończeniu wojny. W 1952 r. po raz drugi ustanowiono gminę Łubin. W skład tej gminy weszły miejscowości wyłączone z sąsiednich gmin: Brańsk, Wyszki i Bielsk. W dwa lata później utworzono gromadę Łubin.

Łubin Rudołty, to wieś, która pierwotnie wraz z Lubinem Kościelnym stanowiła jedną miejscowość o nazwie Rudołtowo, nadane w 1447 r. na rzecz Jana Łuby herbu Lubicz przez króla Kazimierza Jagiellończyka. Wkrótce po tym jego majątek zaczęto nazywać Łubinem. Po wybudowaniu kościoła przez Piotra Łubę (syna Jana) na przełomie XV i XVI w. wieś zaczęto nazywać Łubinem Kościelnym, a pozostałą część Rudołtami. Niewykluczone, że właśnie tutaj, w Rudołtach, miało miejsce pierwotne osadnictwo w okolicach dzisiejszego Łubina, na co może wskazywać nazwa pochodząca jeszcze z czasów przed nadaniem tej wsi na rzecz Łubów. Pierwszy zapis o istnieniu Łubina Rudołtów pochodzi z 1567 r. Z 1725 r. pochodzi zapis Łubino-Rudołtowo. W XIX w. wioskę zwano również Rudołtów. W tej miejscowości powstał z czasem większy majątek ziemski, który w XIX w. liczył 147 dziesięcin włościańskich i 206 dziesięcin ziemi dworskiej. W następnych latach majątek ten w znacznej części został rozparcelowany. Na północno-wschodnich krańcach wsi założono

Kolonię Rudołty. Po wojnie ta miejscowość związana była z gminą i następnie gromadą Łubin Kościelny.

Geneza wsi Malinowo związana jest z organizacją „okolicy szlacheckiej” Niewino. Pierwsze wzmianki o wiosce pochodzą z 1512 r. a jej właścicielami wymieniani są Niwińscy herbu Paprzyca (w XIX w. wylegitymowani z herbem Nowina). Z czasem w okolicy tej pojawiły się i inne rodziny szlacheckie. Kolejne przekazy źródłowe pochodzą z 1528, 1569 i 1591 r. W XVII w. przyjęła się nazwa *Malinowo Żółtki*, która funkcjonowała jeszcze w okresie międzywojennym. Była to siedziba drobnej szlachty. W pod koniec XIX w. Malinowo Żółtki należały do gminy Wyszki. W okresie międzywojennym wieś liczyła 40-45 domostw i 170-185 mieszkańców. W 1954 r. władze centralne utworzyły Gromadzką Radę Narodową Malinowo złożoną z miejscowości wyłączonych uprzednio z gmin Augustowo i Wyszki. Następnie w 1959 r. zlikwidowano tą gromadę i Malinowo włączono do gromady Augustowo. Na wschód do Malinowo powstała Kolonia Malinowo.

Kolejną wsią o długiej historii są Miękisze. Nazwa miejscowości pochodzi od ruskiej nazwy osobowej Miakisz, który był najprawdopodobniej założycielem wsi. Najstarsze przekazy pisemne wymieniają tę wieś w 1560 r., kiedy odnotowano młyn Filipa *Miakszewica* na rzece Łoknicy. Wokół młyna powstała niewielka osada należąca do rodu Łoknickich z Łoknicy, która przez następne wieki była częścią dóbr tej rodziny. W 1861 r. wieś została uwłaszczona stając się samodzielną wsią w gminie Pasyński. W okresie międzywojennym Miękisze zamieszkiwało od 70 do 90 osób (wszyscy prawosławni), a wieś należała do gminy Pasyński. W latach 1934-1952 wieś przynależała do gminy Bielsk, a następnie do gminy a od 1954 r. do gromady Pasyński.

Wieś Mokre powstała w ramach dóbr boćkowskich należących do Sapiehów. Po raz pierwszy wzmiankowana jest w źródłach w 1577 r. Losy tej wsi są takie same jak pobliskich Knoryd, bowiem razem tworzyły one jeden klucz majątkowy. Na przełomie XIX i XX w. dobra te należały do rodziny Korsaków. Jeden z nich był generałem carskim. Natomiast Rajmund Korsak w okresie międzywojennym zasiadał w radzie gminy Dubiażyn. W końcu XIX w. istniała uwłaszczona wieś Mokre oraz folwark przy wsi należący do Korsaków. Wieś w okresie międzywojennym liczyła od 170 do 190 mieszkańców (w większości prawosławni) i leżała w gminie Dubiażyn. W 1954 r. Mokre stało się siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej, która istniała do 1959 r., a następnie została połączona z gromadą Pietrzykowo Gołąbki tworząc nową gromadę Piliki.

Początki wsi Nałogi sięgają XVI w. Jej nazwa pochodzi od nazwy osobowej Nałóg, Nałoga. Wieś założono niedługo po roku 1523, kiedy to ziemian bielskich otrzymał od władcy

ziemię nałóżycką i rajską. W 1576 r. Nałogi należały już do wójtostwa plutyckiego przy folwarku Stołowacz i liczyły 20 włók średniej ziemi (2 włóki należały do wójta plutyckiego i były zwolnione od ciężarów, pozostałe 18 włók uprawiali chłopci zobowiązani do płacenia podatku i danin). W 1602 r. tereny wsi zostały spustoszone przez rezydujące tu wojska. Aż do rozbiorów Nałogi stanowiły własność królewską, a następnie własność rządów zaborczych. W 1861 r. wieś została uwłaszczona. W tym czasie wieś przynależała do gminy Rajsk i liczyła 391 dziesięcin ziemi. W okresie międzywojennym Nałogi należały do gminy Wyszki i liczyły od 31 do 35 domów i od 150 do 170 mieszkańców (w większości katolików). Po II wojnie na orzechach wsi utworzono Kolonię Nałogi. Do 1952 r. Nałogi przynależały do gminy Wyszki, a następnie do gminy Augustowo. Od 1954 r. weszły w skład gromady Malinowo, a z końcem 1959 r. do gromady Augustowo. W 1969 r. Nałogi włączono do nowo powstałej gromady Bielsk Podlaski.

Ogrodniki, to miejscowość, która oficjalnie powstała w XVIII w. Jako samodzielna wieś wykształciła się z terenów należących do folwarku Użyki, założonego w XVI w. i należącego do starostwa bielskiego. Nazwa Ogrodniki pochodzi od osiadłych tu ogrodników – zagrodników, ubogich chłopów uprawiających niewielkie działki ziemi zazwyczaj przy folwarkach, dworach itp. W 1576 r. do folwarku Użyki przypisanych było 22 ogrodników (zagrodników), z których każdy miał po 6 morgów ziemi. W 1661 r. zapisano „ogrodnicy pod folwarkiem Użyki”. W XVIII w. Ogrodniki rozrosły się w sporą wioskę, zajmując coraz większe obszary ziemi należącej uprzednio do pobliskiego folwarku. Natomiast Użyki nadal były folwarkiem, który w XIX w. został sprzedany Rosjanom. Pod koniec XIX w. Ogrodniki przynależały do gminy Pasyunki. W tym czasie wieś należała do rodziny Fedorowych. Folwark obejmował 154 dziesięciny ziemi. W następnych latach folwark został rozparcelowany między kilka rodzin. W 1921 r. była to kolonia (gmina Pasyunki) licząca zaledwie 2 domy i 1 inny budynek mieszkalny. Przed II wojną światową w Użykach istniały dwa młyny. W latach 1954-1959 Ogrodniki należały do gromady Pasyunki, następnie zostały przesunięte do gromady Parcewo. Jednocześnie gromada zmieniała nazwę na Hołody. W 1969 r. stała się częścią nowo tworzonej gromady Bielsk Podlaski.

Wieś Orlanka powstała w XVI w. wyniku odłączenia części terenów ze wsi Kotły. Nazwa pochodzi od położenia osady nad rzeką Orlanką. Wieś rozwinęła się z osady młyńskiej na tej rzece. W 1576 r. młyn ten odprowadzał czynsz w wysokości 20 kop groszy litewskich. Znajdował się przy nim wielki staw, zbudowany z polecenia króla Zygmunta Augusta, co sugeruje, że młyn funkcjonował już w połowie XVI wieku. Orlankę wymieniają źródła w 1667 r. w ówczesnym spisie podatku pogłównego. W 1772 r. źródła podają, że wioskę

założono zaledwie na pół włóce ziemi i było to niewielkie osiedle. W okresie międzywojennym wieś należała do gminy Pasyunki od 20 do 28 mieszkańców (głównie prawosławni). Po wojnie Orłanka stanowiła część sołectwa Kotły i dzieliła administracyjne losy tej właśnie miejscowości.

Następną miejscowością o długiej metryce historycznej są Orzechowicze, pierwotnie nazywane Orechowicze. Nazwa pochodzi od dawnego imienia Oreh. Już w XVI w. źródła wymieniają tę wieś jako własność królewską w ramach starostwa bielskiego. Miejscowość jest wymieniana w lustracji dóbr królewskich z 1576 i z 1602 r. Do końca Rzeczypospolitej Szlacheckiej wieś wchodziła w skład domeny królewskiej. Po rozbiorach stała się własnością rządu zaborczego. Pod koniec XIX w. wieś liczyła 559 dziesięcin gruntu. W okresie międzywojennym wioska liczyła prawie 60 domów i funkcjonował wiatrak. Po II wojnie światowej Orzechowicze należały do gminy Bielsk, w 1952 r. zostały włączone do gminy Augustowo, a od 1954 r. do gromady Augustowo.

Geneza wsi Parcewo sięga przełomu XV i XVI w. Miejscowość powstała na gruntach miejskich Bielska i jej mieszkańcy posiadali status mieszczan. Parcewo było zatem częścią dóbr miejskich. Nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej Parcz. W 1576 r. wieś obejmowała 45 włók żyznej ziemi. W 1602 r. obszar wsi nie uległ zmianie. W tym czasie przy miejscowości znajdowały się dwa zaścianki. Jeden obejmował 9,2 morgów ziemi, a drugi - 7 mórg ziemi. Ten ostatni zaścianek zajął bezprawnie, według świadectwa mieszczan, Jan Hesman, właściciel wsi Lewki, który w 1602 r. nadal go dzierżył. Mieszkańcy Parcewa mieli dużo korzystniejszą sytuację ekonomiczną niż chłopci ze wsi starostwa, bowiem na przełomie XVI i XVII w. nie musieli odpracowywać pańszczyzny ani oddawać na rzecz folwarku owsa i siana, tak, jak inni mieszkańcy wsi. Płacono tylko czynsz. Na przestrzeni XVI-XVIII w. rzemiosło i handel rozwijały się bardzo powoli w Parcewie i innych wsiach miejskich. Zniszczenia z okresu „potopu” i późniejsze z lat wojny północnej (1700-1721) zostały przezwyciężone dopiero w drugiej połowie XVIII w. Według danych z 1798 r. podmiejska wieś Parcewo liczyła 289 włók ziemi uprawnej i 120 gospodarzy. W 1847 r. otworzono szkołę carską w Parcewie, która była pierwszą taką placówką w powiecie bielskim. W 1900 r. wieś należała do gminy Orla, obejmowała 900 dziesięcin ziemi i była nadal własnością Bielska. W okresie międzywojennym Parcewo liczyło od 100 do 110 domów i od 270 do 300 mieszkańców (większość prawosławni). Wieś należała do gminy Orle. W 1954 r. Parcewo zostało siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej, a 1959 r. siedzibę gromady przeniesiono do Hołod i gromada zmieniła nazwę. W 1969 r. Parcewo weszło w skład gromady Bielsk Podlaski, a następnie gminy Bielsk Podlaski.

Początki wsi Pasyнки przypadają na przełom XV i XVI w. Już wtedy miejscowość wchodziła w skład dóbr królewskich w ramach starostwa bielskiego. W latach 1573-1575 obszar wsi wynosił 46 włók ziemi średnio urodzajnej, z czego 1,75 włóki było porzuconych. W 1576 r. Pasyнки należały do wójtostwa krzywiatyckiego (obecnie wieś Krzywa) przy folwarku Użyki. Obejmowały 46 włók gruntu, z czego 4 włóki były wolne od czynszu. Były to 2 włóki należące do wójta, 1 do cerkwi, 1 jedna użytkowana przez cieślę zobowiązanego do prac w budynkach folwarcznych. Pozostałe ponad 40 włók użytkowali chłopci ciągli. Już w 1576 r. w Pasyńkach powstała parafia prawosławna wraz z cerkwią. W czasach unii brzeskiej parafia ta została przemianowana na unicką. Według wizytacji parafialnej z 1727 roku w jej skład wchodziły wsie: Pasyнки, Ogrodniki, Saki, Zubowo, Knoryzy, Pilipki, Łoknica, Miększe i Szewele. W 1602 r. Pasyнки zostały spustoszone przez oddziały jazdy. Do czasów rozbiorów była to wieś stanowiąca własność królewską a potem rządową. Na początku XIX w. otworzono tutaj jedną z pierwszych szkół rządowych w powiecie bielskim (1848). W 1891 r. konsekrowano cerkiew parafialna p.w. Narodzenia Św. Jana Chrzciciela, o konstrukcji żrebowej, szalowanej, na planie krzyża. W 1900 r. Pasyнки liczyły 42 domy i 242 mieszkańców. Były siedzibą gminy. We wsi 737 dziesięcin ziemi należało do chłopów, a 89 dziesięcin do miejscowej cerkwi. Gmina Pasyнки obejmowała 34 miejscowości z 5130 mieszkańcami. W okresie międzywojennym Pasyнки liczyły od 17 do 25 domów i od 87 do 110 mieszkańców (większość prawosławni). Istniały m.in. piwiarnia, sklep spożywczy i sklep tytoniowy. W 1934 r. w wyniku reorganizacji terytorialnej Polski zlikwidowano gminę Pasyнки. W czasie okupacji niemieckiej w Pasyńkach działała szkoła dwuklasowa. Nauczycielem był Piotr Kisiecki. W 1952 r. w Pasyńkach znowu ustanowiono siedzibę gminy, w skład której wchodziło 10 miejscowości. W dwa lata później utworzono tu siedzibę Gromadzkiej Rady Narodowej, która funkcjonowała do końca 1972 r. Po wojnie w Pasyńkach działała szkoła podstawowa oraz parafialna cerkiew prawosławna pod wezwaniem Narodzenia Św. Jana Chrzciciela oraz kaplica cmentarna pod wezwaniem Św. Anny.

Kolejne dwie miejscowości, tj. Pietrzykowo Gołąbki i Wyszki powstały w wyniku wyodrębnienia z dawnej wsi Pietrzykowo dwóch mniejszych jednostek osadniczych. Nazwa pochodzi od imienia Pietrzyk. Najpewniej miało to miejsce na przełomie XVI i XVII w. Pierwotnie cały majątek należał do rodziny Pietrzykowskich herbu Godziemba, wzmiankowanych w źródłach już w początkach XVI w. W 1615 r. Andrzej Pietrzykowski, syn Michała, sprzedał część Pietrzykowa osadnikom z drobnej szlachty. Kilku innych Pietrzykowskich wzięło udział w elekcjach królewskich w XVII i XVIII w. W XIX w. przynajmniej niektórzy zdołali udowodnić swoje prawa szlacheckie. Był nim np. Ignacy

Pietrzykowski podoficer wojska carskiego, który twierdził, że był potomkiem Wojciecha żonatego z Franciszką Toczyską. Ojcem Wojciecha był Karol, tego ojcem Marek - elektor królewski z 1733 r. i dziedzic części wsi Pietrzykowo Gołąbki. Pod koniec XIX w. te drobnoszlacheckie miejscowości leżały w gminie Dubiażyn. Pietrzykowo Gołąbki liczyło 50 dziesięcin ziemi, a Pietrzykowo Wyszki 90 dziesięcin ziemi. Pietrzykowo Gołąbki w 1921 r. liczyły 18 domów i 87 mieszkańców, natomiast Wyszki 10 domów i 43 mieszkańców. Dominowali tu katolicy i Polacy. Miejscowości należały do gminy Łubin. W 1954 r. Pietrzykowo Gołąbki stało się siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej, która istniała do końca 1959 r. Następnie została połączona z gromady Mokre tworząc jedną gromadę Piliki. Na południe i wschód od Pietrzykowa Wyszki powstały po wojnie skupiska domów zwane Kolonią Pietrzykowo Wyszki. Pietrzykowo Wyszki dzieliły administracyjne dzieje sąsiedniego Pietrzykowa.

Piliki są następną miejscowością, której początki przypadają na przełom XV i XVI w. Nazwa wywodzi się od nazwy osobowej Pilik, lub Pilip, Pilipko, i jest odpowiednikiem imienia Filip. W 1576 r. Piliki były siedzibą wójtostwa przy folwarku Stołowacz. Wieś liczyła 46 włók średnio żyznego gruntu. Do wójta należały 2 włoki ziemi, które były zwolnione z czynszu, natomiast 6 włók było osadnych. Na pozostałych 38 włókach pracowali chłopci ciągli (tzw. robotni). W 1602 r. Piliki zostały spustoszone przez żołnierzy stacjonujących w okolicy. Do końca XVIII w. wieś stanowiła własność królewską, a następnie przeszła w posiadanie rządu zaborczego. Część ziemi sprzedano w ręce prywatne. W końcu XIX w. wieś należała do gminy Malesze i obejmowała 854 dziesięciny ziemi, a folwark Ostaszewiczów liczył 42 dziesięciny ziemi. W okresie międzywojennym wieś była położona w gminie Łubin, miała od 60 do 65 domów i od 330 do 390 mieszkańców (połowa Polaków i połowa Białorusinów, w 2/3 prawosławnych). W 1959 r. Piliki zostały siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej, która istniała do 1972 r., a następnie weszły w skład gminy Bielsk Podlaski.

Geneza wsi Pilipki sięga przełomu XV i XVI w. Nazwa miejscowości pochodzi od ruskiej nazwy osobowej Pilipko. Na przełomie XVI i XVII w. wieś nosiła nazwy Podrzecze lub Porzecze, a to za sprawą jej położenia w pobliżu rzeki Łoknicy, lewego dopływu Narwi. W 1576 r. Pilipki należały do wójtostwa zubowskiego przy folwarku Użyki i obejmowały 30 włók dobrej ziemi. Już w początkach XVI w. istniał tu młyn na rzece Łoknicy, który pod koniec tego stulecia rozbudowali miejscowi młynarze Iwasko i Omelian. W 1602 r. wieś dotknęła klęska rabunku ze strony żołnierzy stacjonujących w okolicy. Aż do czasów rozbiorów majątek ten był własnością królewską, a od końca XVIII w. rządową. Pod XIX w. mieszkańcy wsi uprawiali 481 dziesięcin ziemi, i administracyjnie przynależeli do gminy

Pasynki. W okresie dwudziestolecia międzywojennego wieś liczyła od 17 do 20 domostw i od 90 do 110 mieszkańców narodowości polskiej i wyznania prawosławnego. W okresie powojennym na północnych krańcach wsi powstała spółdzielnia produkcyjna. Od 1954 r. Pilipki weszły w skład gromady Zubowo, a z końcem 1959 r. gromady Pasynki.

Wieś Ploski powstała pod koniec XV w. Nazwa pochodzi od nazwy topograficznej „plos” i może oznaczać zatokę, zakole rzeki, jezioro utworzone przez rozszerzenie się koryta rzeki, podmokła łąkę z wodą. Źródła wzmiankują wieś jako zorganizowaną jednostkę w 1536 r. W 1574 r. miejscowość obejmowała 60 włók (2 włóki wójtowskie, i 2 ciesielskie). W 1575 r. mieszkańcami wsi byli m.in. Damian Przystupa, Panasz Sienkowicz, Siemion, Josko, Sierchei, Mis, Onisko Puchaczowicz, Stah Siechen Lewoniewicz i Wasko Stupnikowicz. Informacje z 1576 r. podają, że gleby Plosek były nieurodzajne. Przy wsi znajdował się zaścianek. W 1591 r. chłopci wsi Ploski zostali pozwani przez mieszkańców Zubowa o zagarnięcie 23 morgów i 20 prętów gruntu na Kletnem. Decyzja sądu z 1591 r. przyznała jednak rację Ploskowiakom i sporne pole przyznała im na własność. Uzasadniono to lepszym udokumentowaniem praw do gruntu, jego użytkowaniem, oraz faktem, że roszczenia Zubowa opierały się na starszej lustracji. W XVIII w. we wsi powstała cerkiew prawosławna z parafią p.w. Przemienienia Pańskiego. W XIX w. pobudowano też dwie kaplice cmentarne. Pod koniec XIX w. Ploski należały do gminy Rajsk, miały 86 domów i 585 mieszkańców gospodarujących na 1865 dziesięcinach ziemi. W okresie międzywojennym we wsi było od 55 do 60 domów i od 352 do 370 mieszkańców wyznania prawosławnego i narodowości białoruskiej. W 1954 r. utworzono gromadę Ploski złożoną z miejscowości dawnej gminy Chraboły. W 1959 r. gromadę tę zlikwidowano, a jej obszar włączono do gromady Chraboły. Na północno-zachodnich krańcach wsi przy rzece Narew założono Kolonię Ploski. Natomiast w pobliżu wsi na zachodnich jej krańcach powstała spółdzielnia produkcyjna. W czasach II wojny światowej miejscowa cerkiew prawosławna została przebudowana. Obecnie istnieje też kaplica cmentarna Św. Łukasza Ewangelisty.

Plutycze są miejscowością założoną w początkach XVI w. Nazwa pochodzi od nazwy osobowej Pluta. Z nakazu królowej Bony w połowie XVI w. wieś, jako własność królewska, zastała przeorganizowana, dokładnie wymierzona i oddana w nowy zarząd. W drugiej połowie XVI w. Plutycze nadal były częścią dóbr królewskich w ramach starostwa bielskiego. Wieś obejmowała 64 włóki słabej ziemi uprawnej. W latach 1573-1574 ugiorem pozostawało 11 i 1/6 włóki. Mieszkańcami wsi byli w tym czasie m.in.: Malosz Klymowicz, Lewon Iwan, Perka, Sawka, Woskolej, Iwan Chrymowicz Ulyan Iwanowicz, Michał i Jaczko Rutycz. W 1602 r. wieś została spustoszona przez rekwizycje żołnierskie. W XVII i XVIII w. Plutycze

pozostawały domeną królewską w ramach starostwa bielskiego. Następnie stała się własnością rządową zaborców. Od 1861 r. miejscowość należała do gminy Rajsk. W okresie dwudziestolecia międzywojennego miejscowość przynależała do gminy Wyszki, liczyła od 104 do 110 domów i od 480 do 520 mieszkańców (większość prawosławni i narodowości białoruskiej). W 1952 r. Plutycze stały się częścią gminy Chraboły. W 1954 r. weszły w skład nowo utworzonej gromady Strabla, a następnie (od 1972 r.) do gminy Bielsk Podlaski.

Początki wsi Podbiele sięgają czasów przełomu XV i XVI w. Nazwa pochodzi od położenia wsi nad rzeką Białą, pod bielami, czyli bagnami. Najstarszy zapis źródłowy o miejscowości pochodzi z 1567 r. i dowodzi, że była to pierwotnie własność prywatna. Już w tym okresie istniała tu cerkiew prawosławna. W XVII i XVIII w. stanowiła ośrodek parafii unickiej. W XIX w. parafia została przemianowana na prawosławną. Podbiele w przeszłości nie było wsią, lecz folwarkiem dworskim. Chłopi folwarczni, którzy tu mieszkali nie użytkowali tylko sami ziemi. W XIX w. majątek folwarczny był własnością rosyjskiej rodziny Żeltuchinych i liczył 269 dziesięcin gruntu. Miejskowa cerkiew użytkowała 46 dziesięcin gruntu. W okresie międzywojennym było tu tylko od 3 do 5 domów. W tym czasie dziedzicem wsi była Lidia Żeltuchina posiadająca 300 ha gruntów w folwarku Podbiele. Istniał też majątek liczący prawie 200 ha należący do Mojżesza Simmera. W okresie II wojny światowej w Podbielu przeprowadzono parcelację miejscowego folwarku. Chłopi folwarczni otrzymali działki liczące do 3 ha. W 1876 r. pobudowano nową parafialną świątynię prawosławną pod wezwaniem Św. Proroka Eliasza.

Proniewice swymi początkami sięgają schyłku XV w. Nazwa pochodzi od nazwy osobowej Proń, Pronia, odpowiednika polskiego imienia Franciszek. Wieś istniała już w 1536 r. Z nakazu królowej Bony w połowie XVI w. wieś, jako własność królewska, zastała przeorganizowana, dokładnie wymierzona i oddana w nowy zarząd. W 1576 r. należała do wójtostwa Haćki przy folwarku Stołowacz. Jej grunty obejmowały 30 włók żyznej ziemi. W 1602 r. Proniewice uległy spustoszeniu przez wojska tu stacjonujące. Aż do rozbiorów wieś była domeną królewską, a następnie rządową. W 1888 r. Proniewice należały do 2 okręgu polskiego w gminie Rajsk. W okresie międzywojennym wieś liczyła od 40 do 45 domów i od 240 do 300 mieszkańców (większość prawosławni). Na północnych krańcach wsi istniał wiatrak. Do 1952 r. Proniewice wchodziły w skład gminy Bielsk, następnie gminy Widowo, a od 1954 r. stały się częścią gromady Haćki. W 1959 r. wieś włączono do gromady Chraboły.

Rajsk został założony najprawdopodobniej w pierwszej połowie XVI w. Nazwa wsi pochodzi od słowa „raja” oznaczającego „błoto”. Najstarsze przekazy źródłowe pochodzą z 1523 r., i informują o nadaniu „ziemi rajskiej” jednemu z mieszczan bielskich. Zapewne

niedługo później powstała tu wieś, którą z czasem włączono do starostwa bielskiego. Z czasem ulokowano tu także siedzibę wójtostwa. Około 1570 r. powstała parafia grekokatolicka w Rajsku. Pierwsze informacje o drewnianej cerkwi pod wezwaniem Matki Bożej Cierpiącej pochodzą z 1671 r. W 1576 r. wieś obejmowała 51 włók średnio urodzajnej ziemi (2 włóki były wójtowskie, 1 należała do cerkwi i jedna do Michała - królewskiego). Przy wsi położone były 3 zaścianki. W 1597 r. chłopci z Rajska zaskarżyli dzierżawiaczkę wieś Annę Dominównę Szczawinską, kasztelanę łeczycką *o narzucenie prac, krzywdy i inne przestępstwa*. Sąd przychylił się do prośby poddanych, zachowując dawny wymiar pańszczyzny w wysokości 2 dni w tygodniu dla chłopów ciągłych i 12 dni w roku dla chłopów osadnych, a także dawne „czynsze, podwody, podróże i inne poplatki”. W 1602 r. Rajsk ucierpiał w wyniku grabieży chorągwi jazdy. Aż do rozbiorów wieś była własnością dóbr królewskich, następnie majątek przeszedł w ręce rządowe Prus i Rosji. W 1861 r. nastąpiło uwłaszczenie tych ziem. Powołano też gminę Rajsk z siedzibą w Haćkach. Na przełomie XIX i XX w. grunty wsi obejmowały 1413 dziesięcin ziemi chłopskiej i 85 cerkiewnej. W pierwszej połowie XIX w. władze carskie przemianowały miejscową parafię na prawosławną. W 1875 r. w Rajsku wybudowano też nową cerkiew murowaną i tam przeniesiono cudowną ikonę Matki Bożej, która jednak zaginęła bez śladu podczas I wojny światowej. W okresie międzywojennym w miejscowości było od 70 do 75 gospodarstw i od 340 do 370 mieszkańców (większość prawosławnych). W tym czasie funkcjonowały też dwa wiatraki we wsi. Ponadto w okresie tym Rajsk znany był ze swoich sympatii komunistycznych, czego dowodem było działanie tu komórki Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi. Jesienią 1934 r. ludność tej wsi na wezwanie komunistów zaprzestała płacenia podatków i odrabiania szarwarków. Doprowadziło to do starć z policją, sterroryzowania wsi i aresztowania około 500 osób (inne źródła mówią o 1000 osób). Komunistyczne sympatie mieszkańców wsi miały zaważyć na tym, że Niemcy wybrali akurat Rajsk na miejsce pacyfikacji. Jednak bezpośrednią przyczyną pacyfikacji miało być ostrzelanie niemieckiego samochodu osobowego 13 czerwca 1942 r. na drodze Chraboły-Rajsk przez partyzantów radzieckich pod dowództwem „Wasila”. W konsekwencji rankiem 16 czerwca 1942 r. na osobisty rozkaz Wernera Fromma - dowódcy Policji i SD na okręg białostocki wieś została otoczona przez SS, Gestapo i Wehrmacht i po selekcji mieszkańców, rozstrzelano 149 osób. Pozostałych mieszkańców wsi rozdzielono. Część wywieziono w okolice Brańska innych w okolice Bociek. W międzyczasie Niemcy podpalili zabudowania wiejskie oraz zabytkową cerkiew i kaplicę cmentarną. Przez długie powojenne lata wierni cerkwi prawosławnej nie mieli swojej świątyni. Dopiero na początku lat siedemdziesiątych

przeniesiono cerkiew wraz ikonostasem z powiatu tomaszowskiego i ustawiono na miejscu spalonej w 1942 r. Obecnie w Rajsku funkcjonuje parafia prawosławna pod wezwaniem Św. Apostołów Piotra i Pawła. W skład parafii wchodzi cerkiew w Rajsku, kaplica Św. Męczennicy Paraskiewy w Rajsku oraz kaplica Św. Apostoła Jana Teologa w Chrabołowskim Lesie. W 1962 r. w miejscu egzekucji mieszkańców wsi przez wojska niemieckie wzniesiono pomnik wraz z pamiątkową płytą. W 1971 r. otworzono tutaj Izbę Pamięci Narodowej. Ponadto Rajsk otrzymał Krzyż Grunwaldu III klasy. Po wojnie w Rajsku działała szkoła podstawowa.

Rzepniewo założono najprawdopodobniej na przełomie XV i XVI w. jako wieś szlachecką. Nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej Rzepa, Repa. W 1569 r. wymienieni są szlachcice z Rzepniewa, którzy wraz całą szlachtą bielską składali przysięgę na wierność królowi polskiemu. Kolejna wzmianka pochodzi ze spisu podatkowego z 1591 r., który informuje o wiosce *Rzepnowo* i 5 włókach szlacheckich w tej wsi. Osiedla tu szlachta przyjęła nazwisko Rzepniewscy herbu Białynia i założyła tu swoje gniazdo rodowe. Według Herbarza hrabiego Uruskiego Rzepniewscy byli licznie notowani w Trybunale Lubelskim zapewne racji sądenia się z innymi szlachcicami. W początku XIX w. jeden z Rzepniewskich został wylegitymowany ze swojego herbu. W XVII w. wieś nadal dzierżyła drobna szlachta. Z Rzepniewa wydzielono Rzepniewo Małe, które w następnych latach przyjęło nazwę *Bielanowszczyzna*. W drugiej połowie XIX w. wieś leżała w gminie Rajsk. W okresie dwudziestolecia międzywojennego wieś przynależała do gminy Dubiażyn, funkcjonowało od 8 do 10 domów i od 35 do 45 mieszkańców (wszyscy katolicy). Część rodzin nosiła nazwisko Rzepniewscy. Po II wojnie niewielkie Rzepniewo stanowiło część wsi Chraboły i stanowiło część gromady Chraboły oraz gminy Chraboły (istniała do 1976 roku). Do dziś we wsi żyje kilka rodzin o nazwisku Rzepniewscy.

Geneza wsi Saki łączy się rodem bojarów putnych Sakowskich, którzy najprawdopodobniej założyli wieś pod koniec średniowiecza. W 1576 r. Saki były już częścią wójtostwa hołdowkiego przy folwarku Użyki. Do wsi należało 10 włók średnio żyznej ziemi. Na podstawie pisma królowej Bony z 2 włók na osadzie płacono mniejszy podatek. Jedną włókę uprawiał piwowar, kolejną słodownik. Pozostałe 6 włók użytkowali słudzy putni. W 1602 r. wieś została zrabowana przez żołnierzy tu stacjonujących. W 1772 r. Saki były wsią czynszową starostwa bielskiego przy dworze Hołowiesk, a jej mieszkańcy byli zobowiązani do rozwożenia listów i zwolnieni z pracy na polach folwarcznych. Z tytułu użytkowania ziemi królewskiej płacili czynsz. Pod koniec XIX w. wieś należała do gminy Orla. W okresie międzywojennym wieś liczyła od 38 do 45 domostw i od 135 do 150

mieszkańców (większość prawosławni). W tym czasie Saki położone były w gminie Pasyнки. Na południowych krańcach wsi istniał wiatrak. W latach 1952-1954 Saki wchodziły w skład gminy Pasyнки, a następnie gromady Pasyнки.

Wieś Sierakowizna powstała w drugiej połowie XVII w. na skutek wydzielenia części gruntów z majątku Łubin, należących do rodu Łubów herbu Lubicz. Ową część ziemi dziedziczył szlachcic o nazwisku Sierakowski i od jego nazwiska powstała osada zwana Sierakowizną. Jeszcze w XIX w. wioskę zwano *Łubin Sierakowszczyzna*, która liczyła 367 dziesięcin gruntu. Wieś zamieszkiwała drobna szlachta. W okresie dwudziestolecia międzywojennego w Sierakowiznie funkcjonowało od 7 do 10 domów i od 60 do 80 mieszkańców (większość katolików). Po II wojnie wieś należała do gminy Łubin Kościelny (1952-1954), a następnie gromady Łubin Kościelny.

Skrzypki Małe i Duże pierwotnie stanowiły jedną wieś Skrzypki, której początki przypadają na wiek XV. Założone zostały przez niejakiego Skrzypka wywodzącego się z drobnej szlachty mazowieckiej. Z czasem przywędrowali tu inni mniej zaciężni rycerze z Mazowsza, którzy się tu osiedlili. Drobna szlachta przybyła tu z Mazowsza. W Skrzypkowie swoje gniazdo rodowe założyli też Skrzypkowscy herbu Sławęcin. W czasie przeglądu pospolitego ruszenia z 1528 r. w ziemi bielskiej wymienia się też *Seto Skripkowo Zemiane*. W XVII w. Skrzypki stanowiły jeszcze jedną miejscowość zamieszkałą przez drobną szlachtę. Podział na dwie osady nastąpił najprawdopodobniej w XVIII w. W XIX w. istniały już na pewno Skrzypki Małe i Skrzypki Duże. Obydwie wsie w 1861 r. znalazły się w gminie Malesze. W okresie międzywojennym w Skrzypkach Małych istniało od 19 do 22 domów i od 80 do 100 mieszkańców (większość katolików), a Skrzypkach Wielkich było od 22 do 28 domów i od 122 do 145 mieszkańców (większość katolików). Obydwie wsie należały do gminy Łubin. Do 1954 r. Skrzypki należały do gminy Łubin. W latach 1954-1959 wchodziły w skład gromady Pietrzykowo Gołąbki, a w 1960 r. znalazły się w gromadzie Łubin.

Sobótka została założona w XVII w. w ramach dóbr starostwa bielskiego. Nazwa wsi pochodzi od dnia tygodnia soboty, w którym to dniu zapewne odbywał się tutaj targ. W źródłach wieś wzmiankowana jest w 1676 i 1772 r. Aż do czasów rozbiorów miejscowość stanowiła domenę królewską starostwa bielskiego. W pierwszej połowie XIX w. Sobótka trafiła w ręce prywatne lub w dzierżawę do Bolesława Ołdakowskiego, naczelnika powstańczego powiatu bielskiego w czasie powstania styczniowego 1863 r. Stąd kierowano powstaniem w powiecie bielskim. Pod koniec XIX w. Sobótka należała do 1 okręgu polskiego w gminie Pasyнки. W czasach międzywojnia nadal była w gminie Pasyнки, liczyła od 18 do 20 domów i od 95 do 110 mieszkańców (większość katolików). Największym właścicielem

ziemskim w tej miejscowości w tym okresie był Józef Hendzel posiadający 51 ha. W 1944 r. rozparcelowano majątek Sobótka, leżący w połowie drogi między wsią Sobótka i Hryniewiczami Małymi. Obecnie ten teren zwany jest Kolonią Sobótka. Po II wojnie Sobótka została włączona do gromady Kotły, a w 1959 r. ta gromady Pasynki.

Geneza wsi Stołowacz sięga późnego średniowiecza i związana jest z dawnym folwarkiem królewskim. Nazwa wsi pochodzi od przymiotnika „stołowy”, „stołowaty”, czyli „płaski”, „równy” i odnosi się do topografii terenu. Wieś rozwinęła się z dawnego folwarku królewskiego, przy którym w 1576 r. było 20 gospodarstw ogrodników (zagrodników –czyli chłopów niepłacących czynszu ani daniny z uprawianej przez siebie ziemi, a jedynie zobowiązani do pracy na folwarku). W Stołowaczu gospodarowali oni na 60 morgach i pracowali na folwarku. Według lustracji z 1576 r. folwark ten obejmował 24 ½ włóki ziemi w trzech częściach. Hodowano tu bydło i owce. W latach 1575-1576 pogłowie wyniosło 80 krów, 90 sztuk owiec i 40 jagniąt. Na stół królewski wysyłano z tego czwartą część. Stołowacz był jednym z 3 folwarków w starostwie bielskim i należało do niego 7 wójtostw – haczkowskie, z 3 wsiami, rajskie z 2 wsiami, płoskowskie z 2 wsiami, lutyckie z 6 wsiami, antonowickie (dziś Ryboły) z 2 wsiami, pawłowskie z 3 wsiami i trościanickie z 3 wsiami. Jest to podział typowy dla dóbr królewskich, w których wójt pełni funkcje przede wszystkim sędownicze. W 1602 r. folwark został rozgrabiony przez żołnierzy stacjonujących w okolicy. W XVII i XVIII w. folwark ten nadal funkcjonował przynosząc dochody starostwu bielskiemu. Nieopodal folwarku było osiedle zamieszkałe przez ogrodników (zagrodników). Po rozbiorach, za czasów pruskich (1795-1806) Stołowacz był głównym ośrodkiem dóbr rządowych w powiecie bielskim. Stąd zarządzano dobrami rządowymi w całym powiecie bielskim. Rozwinęto tu również drobny przemysł. W pierwszej połowie XIX w. folwark ten został rozparcelowany i stał się samodzielną wsią. Pod koniec XIX w. Stołowacz leżał w gminie Rajsk. W okresie dwudziestolecia międzywojennego miejscowość liczyła od 8 do 12 domów i od 56 do 70 mieszkańców (głównie katolików). Do 1952 r. Stołowacz stanowił część gminy Wyszki, a następnie gminy Chraboły. W 1954 r. wieś znalazła się w gromadzie Mulawicze, a od początku lat w gromadzie Strabla. W latach 1973-1976 Stołowacz należał znowu do gminy Chraboły, a od 1976 r. wszedł do gminy Bielsk Podlaski.

Początki wsi Stryki sięgają schyłku średniowiecza. Nazwa pochodzi od gwarowego „stryk”, oznaczającego stryja. Pierwotnie wieś nazywała się Młodzianowo, (od nazwy osobowej „młodzian”). Najprawdopodobniej na przełomie XV i XVI w. wieś została nadana przez króla wraz z innymi majątkami na rzecz miasta Bielska. W 1576 r. miejscowość należała do Bielska, a jej mieszkańcy mieli status mieszczan. Wieś liczyła 43 włóki

nieurodzajnej ziemi. Podobnie było w 1602 r. W XVII w. zmieniono nazwę tej wsi z Młodzianowa na Stryki. Aż do XIX w. Stryki stanowiły własność miejską. W 1798 r. wioska liczyła 184 włóki ziemi uprawnej i 81 gospodarzy. Pod koniec XIX w. wieś należała do gminy Malesze. W okresie dwudziestolecia międzywojennego Stryki leżały w gminie Łubin. Funkcjonowało od 40 do 50 domów mieszkalnych i żyło od 200 do 240 osób (w $\frac{3}{4}$ prawosławnych). W tym czasie okresie działał młyn i 3 wiatraki. W latach 1954-1959 Stryki należały do gromady Malinowo, a następnie zostały włączone do gromady Augustowo. W pobliżu tej wsi znajduje się zbiorowa mogiła powstańców styczniowych 1863 r.

Stupniki powstały w XVI w. jako jedna z domen własności królewskiej. Podwaliną wsi była osada młynarska funkcjonująca już w połowie tego stulecia. W 1560 r. źródła wymieniają młyn stupnicki. W 1574 r. przy Stupnikach było 48 mórg nieurodzajnej ziemi, z której starostwo bielskie miało problemy ze ściąganiem czynszu i innych podatków. W 1602 r. wieś została spustoszona w wyniku stacjonujących tu wojsk. W XVII i XVIII w. wieś nadal była własnością królewską, a po rozbiorach stała się domeną rządową. W 1880 r. Stupniki położone były w gminie Klejniki. W okresie międzywojnia miejscowość leżała w gminie Pasyнки. Istniało od 15 do 20 domów i żyło od 80 do 120 mieszkańców (głównie prawosławnych). Po II wojnie Stupniki stanowiły część wsi Kożyno. W latach 1952-1954 miejscowość należała do gminy Pasyнки, a od 1954 r. do gromady Zubowo. Z końcem 1959 r. Stupniki włączono do gromady Pasyнки.

Szastały są miejscowością, która pierwotnie nazywała się *Kosczyno* bądź *Koszczyno*, (nazwa osobowa od Kosek, Kosak lub Koszko). Pierwsza wzmianka o tej wsi pochodzi z 1528 r., kiedy wymieniona jest wśród wiosek założonych w ramach dóbr królewskich starostwa bielskiego, a następnie przekazana na rzecz miasta Bielska. Nazwa Szastały pojawiła się w drugiej połowie XVI w. i pochodzi od nazwy rodowej osobowej Szastało, Szastała. Wiadomo, że w 1565 r. Szastało był mieszkańcem wsi Bagno, a w 1577 r. Matys Szastała mieszkał w Rajgrodzie. Źródła podają, że w 1576 r. Szastały liczyły 29 włók żyznej ziemi, a mieszkańcy płacili czynsz na rzecz starostwa bielskiego. Z 1798 r. pochodzą informacje obszarze wsi Szastały, który wynosił 201 włók ziemi uprawnej. We wsi żyło 65 gospodarzy. W drugiej połowie XIX w. Szastały leżały w gminie Malesze. W okresie dwudziestolecia międzywojennego miejscowość liczyła od 14 do 40 domów oraz od 126 do 350 mieszkańców (głównie wyznania prawosławnego). Na północnych i południowych krańcach wsi działały wiatraki. W 1952 r. Szastały włączono do gminy Augustowo, a następnie w 1954 r. weszły w skład gromady Pietrzykowo. W 1959 r. gromada ta weszła w skład gromady Piliki. W Szastałach jest obecnie kaplica Ikony Matki Bożej „Sporitielnica

chlebow”.

Treszczotki założono w ramach dóbr królewskich starostwa bielskiego. Nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej Treszczotko i najprawdopodobniej odnosiła się jednego z pierwszych kolonizatorów tej okolicy. W 1576 r. osada liczyła 4 włókami średnio urodzajnej ziemi. Zamieszkiwała tu zapewne wyłącznie ludność chłopska, na co wskazuje wysokość płaconego czynszu. W 1602 r. Treszczotki zostały spustoszone przez wojsko tu obozujące. Aż do rozbiorów wieś wchodziła w skład dóbr królewskich w ramach starostwa bielskiego. Następnie do 1861 r. osada była w składzie dóbr rządowych. W 1892 r. Treszczotki leżały w gminie Klejniki. W okresie międzywojnia położone były w gminie Pasyнки, liczyły 11 do 13 domów i od 45 do 60 mieszkańców (głównie prawosławnych). W latach 1952-1954 Treszczotki przynależały gminy Pasyнки, a następnie do gromady Pasyнки.

Początki wsi Truski sięgają czasów XV w. i związane są z drobnoszlachecką rodziną z Mazowsza, która osiedliła się w okolicy Koszewa. Na gruntach tej ostatniej wsi Wojciech zwany Truskim założył swoją wieś Truski. Jego potomkowie Paw i Jan Wojtkowicze Truskow są wymieniani w przeglądzie pospolitego ruszenia z 1528 r. W następnych latach Truski rozwinęły się jeszcze bardziej, całkowicie odłączając się od Koszewa. Jako samodzielna wieś Truski są wymieniane w 1567 r., miejscowa zaś szlachta przyjęła nazwisko Truskowscy. Zwano ich także Chrzążczami. Pieczętowali się herbem Trzaska. W XVII w. była to jeszcze wieś drobnoszlachecka, z czasem jednak utworzono tu większy majątek ziemski z folwarkiem. Pod koniec XIX w. funkcjonowały folwark i wieś Truski (lub Truski Chrzążcze). Stan taki występował także w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Wieś liczyła wówczas od 32 do 40 domów i od 168 do 200 mieszkańców (wszyscy katolicy). W folwarku należącym do Kazimierza Piaskowskiego funkcjonowały 3 domy i około 20 mieszkańców. Miejscowość należała do gminy Łubin. Po II wojnie pod wsią powstały w liczne gospodarstwa kolonijne, zapewne na miejscu dawnego majątku. Ostatnim właścicielem tego majątku był W. Zakrzewski. W 1952 r. Truski leżały w gminie Łubin Kościelny, a dwa lata później weszły w skład gromady Łubin Kościelny.

Geneza Widowa sięga przełomu XV i XVI w. i związana jest z czasem lokacji Bielska na prawie magdeburskim, kiedy to miasto zostało uposażone kilkoma wsiami w tym także Widowem, które w tym czasie nazywało się Stanisławowem. Obydwie nazwy pochodzą od imion (Wida i Stanisław). W 1501 r. wójt bielski Jakub Hoppen otrzymał w dożywotnie władanie *Widowszczyznę* i *Zawidowszczyznę*. Takimi nazwami określano uroczyska położone w pobliżu wsi. W 1576 r., jak podają źródła, w Stanisławowie były grunty miejskie. Wieś liczyła 74 włóki urodzajnej ziemi, (w tym 6 należących do wójta i 3 stanowiące uposażenie

szpitala). Przy wsi znajdowały się 2 przysiółki. W 1602 r. obszar wsi nie uległ zmianie. W drugiej połowie XVII w. nastąpiła zmiana w nazewnictwie tej miejscowości - Stanisławowo zastąpiono Widowem. Natomiast miejscowe uroczysko od początku XVII w. użytkował Jan Lubmajer z Bielska i zaczęto je nazywać Lubmajerowizną. Aż do początków XIX w. Widowo było własność mieszczan bielskich. W 1798 r. liczyło 205 włók ziemi, mieszkało tu 90 gospodarzy. Jeszcze w końcu XIX w. Widowo było określane majątkiem miasta Bielska. W tym czasie wieś należała do gminy Pasyński i liczyła 412 dziesięcin gruntów. W okresie międzywojennym wieś nadal była położona w gminie Pasyński. Liczyła od 104 do 112 domów i od 445 do 490 osób (większość prawosławni). Funkcjonował zakład skupu zboża, wiatrak. Wieś wyróżniała się regularną zabudową, będącą pozostałością po pomiarze włócznej z XVI w. W 1952 r. Widowo zostało siedzibą urzędu gminy w skład której wchodziły: Hryniewicze Duże, Kotły, Proniewicze, Widowo, Hołody i Parcewo. Gmina Widowo została zlikwidowana w 1954 r. Po II wojnie Widowo stało się praktycznie przedmieściami Bielska Podlaskiego. Obecnie w Widowie jest samodzielna parafia prawosławna pod wezwaniem Kaspierowskiej Ikony Matki Boże.

Początki wsi Woronie najprawdopodobniej sięgają XIV w., kiedy to zamieszkiwali tu bowiem ruscy bojarzy zobowiązani do obrony grodu bielskiego. Nazwa wsi pochodzi od miejsca, gdzie zbierały się wrony. W 1569 r. król Zygmunt August nadał tutejszym bojarom prawa szlacheckie. W następnych latach była to wioska drobnoszlachecka. Status taki utrzymała w XVII i XVIII w. Również dane z XIX w. potwierdzają drobnoszlachecki charakter wsi. Pod koniec XIX w. Woronie liczyło 137 dziesięcin gruntu. W okresie międzywojennym miejscowość liczyła kilkanaście domów i około 80 mieszkańców (wszyscy katolicy). W latach 1952-1954 wieś należała do gminy Augustowo, a następnie do gromady Augustowo. Z końcem 1969 r. Woronie znalazło się w składzie gromady Bielsk Podlaski.

Geneza wsi Zawady przypada na schyłek średniowiecza i założona była najprawdopodobniej przez drobną szlachtę katolicką. W 1528 r. źródła wzmiankują tę osadę, jako wieś rycerską w ziemi bielskiej. Z nakazu królowej Bony w połowie XVI w. wieś odprowadzała dziesięcinę na rzecz kościoła parafialnego w Bielsku do którego przynależała. Zawady od początku XVI w. sąsiadowały z dobrami należącymi do rodziny Sapiehów (Knorydy). Za czasów możnego Iwana Sapiehy organizującego swoje dobra, doszło do zajęcia przez niego części gruntów Zawad. Sprawa trafiła przed sąd królewski i ten przekazał sporny grunt na rzecz Sapiehów. Zapewne miejscowy ród szlachecki przyjął nazwisko Zawadzki, być może herbu Jastrzębiec. Zawadzcy, drobni szlachcice mieszkali tu przez cały okres Rzeczypospolitej szlacheckiej. W końcu XIX w. była to tak zwana „*okolica szlachecka*”,

w powiecie bielskim, w gminie Malesze. W tym czasie wieś liczyła 170 dziesięcin ziemi. W okresie międzywojennym w Zawadach było od 31 do 40 domów i od 160 do 200 mieszkańców (większość katolicy). Wieś w tym czasie należała do gminy Łubin Kościelny. W latach 1934-1954 Zawady należały do gminy Dobromil, a następnie stały się częścią gromady Pietrzykowo Gołąbki i Piliki.

Zubowo najprawdopodobniej powstało w początkach XVI w. Nazwa wsi pochodzi od dawnego imienia Zub. W 1575 r. miejscowość wchodziła w skład dóbr królewskich starostwa bielskiego. W tym czasie chłopów z tej wsi zwolniono od czynszu, gdyż zboże zniszczył grad. W 1576 r. obszar wsi wynosił 50 włók żywej ziemi (2 włóki wójtowskie, zwolnione od czynszu). W tym czasie Zubowo było też siedzibą wójtostwa przy folwarku Użyki. Aż do rozbiorów Zubowo stanowiło część dóbr królewskich starostwa brańskiego, które następnie stały się własnością rządową państw zaborczych. W drugiej połowie XIX w. miejscowość należała do gminy Pasyнки i obejmowała 1042 dziesięciny ziemi. W okresie międzywojennym wieś nadal leżała w gminie Pasyнки, liczyła od 55 do 90 domów i od 280 do 430 mieszkańców (większość prawosławni). W tym czasie istniał też sklep spożywczy, dwa wiatraki. W 1952 r. Zubowo zostało siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej, a w 1959 r. ją zlikwidowano a jej obszar włączono do gromady Pasyнки. W okresie powojennym wokół Zubowa powstały nowe kolonie. Na południe od wsi założono spółdzielnię produkcyjną.

III. Tradycje heraldyczne Gminy Bielsk Podlaski

Gmina Bielsk Podlaski, jako jednostka samorządu terytorialnego nie posiada tradycji heraldycznych. Podczas zaborów i w okresie Księstwa Warszawskiego na pieczęciach urzędowych oraz oznakach urzędników gmin stosowana była symbolika państwowa. Używano początkowo pieczęci z wizerunkiem Orła Polskiego, a od połowy XIX w., pieczęci z orłem rosyjskim (godłem carskim). Po odzyskaniu niepodległości, do 1939 r. urząd gminy używał pieczęci z wyobrażeniem Orła Polskiego. W okresie II wojny światowej i okupacji sowieckiej i niemieckiej na pieczęciach urzędowych widniały godła okupanta. Po II wojnie światowej, od 1945 r. w przypadku Rad Narodowych, (w tym także Gminnych), wprowadzono do użytku pieczęcie z godłem państwa polskiego. Jedynie na początku okresu Księstwa Warszawskiego i niedługo po nim, wójtowie posługiwali się pieczęciami zindywidualizowanymi, np. pieczęcią z nazwiskiem wójta lub z jego inicjałami.

Z racji tego, iż obecne terytorium gminy Bielsk Podlaski dawniej rozdzielone było na mniejsze jednostki gminne i gromadzkie, nie wykształcił się jeden ośrodek, który spełniałby

funkcje ośrodkowe Gminy. Ponadto na terenie dzisiejszej Gminy od średniowiecza nie było też jednej instytucji stabilizującej funkcje ośrodkowe Gminy w postaci np. parafii, gdyż na przestrzeni XV-XX w. na obszarze tym funkcjonowało i częściowo nadal funkcjonuje kilka parafii rzymsko-katolickich i prawosławnych oraz unickich.

Przystępując do tworzenia współczesnego znaku samorządowego w postaci herbu Gminy Bielsk Podlaski, poszukiwania materii dla tego zadania należy odnieść do znaków heraldycznych instytucji tworzących jej funkcje ośrodkowe, kontynuowane do dnia dzisiejszego. Te zaś niezawodnie związane były z miastem Bielsk Podlaski, obecną stolicą także gminy wiejskiej. Jednym z motywów przy komponowaniu herbu Gminy może być również wzięcie pod uwagę herbów pierwotnych właścicieli tych ziem wchodzących w skład dzisiejszej Gminy tj. książąt mazowieckich, książąt litewskich, Krzyżaków, królów polskich, rodów rycerskich herbu: Lubicz, Godziemba, Jastrzębiec, Lis, Nałęcz, Przeginia, Nieczuja, Trzaska, Rawicz, Kuszaba, Białynia, Sławęcín i in. Ponadto niektóre miejscowości należały do miasta królewskiego Bielska. W okresie XIII-XIX w. dobra te stosunkowo często zmieniały też swoich właścicieli poza kilkoma wyjątkami. Ewentualny wybór motywu spośród w/w z uwagi na dużą liczbę właścicieli poszczególnych dóbr nie jest rozwiązaniem zupełnie trafnym. Jedyne posunięcie, które wydaje się w pełni uzasadnione, to wykorzystanie herbu Lubicz rodziny Łubów – właścicieli Łubina – gniazda rodowego tej rodziny oraz Baniek, Brześcianki, Sierakowizny, Rudołtów i in., która najdłużej posiadała majątki ziemskie na obszarze Gminy, i która miała najwięcej zasług dla regionu (m.in. wyjednanie u króla przywilejów szlacheckich, urzędów, instytucji, lokacje wsi, fundacje kościołów parafialnych, budowa dworów, pełnienie wysokich stanowisk w województwie, starostwie, mieście). Tworzywa do kreacji herbu Gminy należy szukać zatem w tej materii. Wobec powyższego postanowiono oprzeć ikonografię projektu herbu Gminy na przesłankach natury historycznej i heraldycznej.

Najbardziej wskazaną drogą kreacji herbu Gminy Bielsk Podlaski jest odwołanie się do godła szlacheckiego herbu Lubicz rodziny Łubów, przedstawiającego w polu błękitnym podkowę srebrną barkiem do góry z krzyżem kawalerskim zaćwieczonym na barku i takimż samym krzyżem w środku.

(Zob. T. Gajl, *Herbarz Polski od średniowiecza do XX wieku*, Gdańsk 2007, s. 204).

Ponadto naturalnym tworzywem dla projektu herbu Gminy Bielsk Podlaski może być także wykorzystanie motywu z godła pieczęci miejskich Bielska Podlaskiego ukazującego od schyłku XV aż do XX w. tura.

a) Pieczęć herbowa Bielska 1577 r. b) Pieczęć herbowa Bielska 1616 r. c) Pieczęć miasta Bielska 1778 r.

d) Pieczęć herbowa Bielska 1780 r. e) Pieczęć herbowa Bielska 1782-1791

(Zob. E. Rimsa, *Pieczęcie miast Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa 2007, s. 305-312).

Wybór materii do projektów herbu Gminy Bielsk Podlaski z powyższych źródeł jest zgodny z procesem tworzenia znaków samorządowych w okresie staropolskim, które niejednokrotnie w swojej treści odwoływały się do tych symboli. Ponadto symbol zwierzęcy (tura) tak charakterystyczny dla regionu ziemi brzeskiej i Podlasia, wzbudza ogólną akceptację

lokalnego społeczeństwa i wzmacnia identyfikację regionalną. Wyeksponowanie motywu głowy tura i podkowy barkiem do góry z krzyżem kawalerskim zaćwieczonym na barku i takimż samym krzyżem w środku - herb Lubicz Łubów, w projekcie herbu Gminy Bielsk Podlaski staje się w pełni zasadne.

Połączenie powyższych motywów daje nam nowe godło herbu Gminy Bielsk Podlaski, które skomponowane zostało w czterech wersjach. Uwzględniając zalecenia Komisji Heraldycznej zawarte w opinii i sformułowane w uchwale 174-1914/O/2013, zastosować błękitne tło dla pola tarczy herbu oraz umieścić godło herbu Lubicz – Łubów, postanowiono przyjąć rozwiązania szczegółowe dla jednego projektu herbu i flagi. Idea projektu koncentrować ma się na elementach cementujących i wyróżniających społeczność Gminy.

IV. Propozycje desygnatów Gminy Bielsk Podlaski

1. Herb

Komponując projekt godła herbu dla Gminy Bielsk Podlaski starano się przestrzegać wszystkich zaleceń zaproponowanych na I Krakowskim Kolokwium Heraldycznym w Krakowie w 1999 r. oraz uwzględnić zalecenia Komisji Heraldycznej zawarte w opinii sformułowane w uchwale 174-1914/O/2013, aby zastosować błękitne tło dla pola tarczy herbu oraz umieścić godło herbu Lubicz – Łubów.

Projekt herbu zakłada umieszczenie godła w tarczy późnogotyckiej, zwanej też hiszpańską. Tarcza ta jest zaokrąglona od dołu o proporcjach wysokości do szerokości, jak 7 : 6. Herb Gminy Bielsk Podlaski jest nowym herbem samorządowym. Artystyczne wykonanie projektu herbu, flagi i pieczęci przygotowała artystka - grafik mgr Ewa Cygańska.

Spółeczności i Władzom Gminy Bielsk Podlaski zaprezentowano kilka propozycji projektu herbu i flagi. Po konsultacjach ustalono, aby zaproponować następujący projekt herbu w dwóch odmianach kolorystycznych.

Projekt przedstawia podkowę barkiem do góry barkiem do góry z krzyżem kawalerskim zaćwieczonym na barku i takimż samym krzyżem w środku – godło herbu szlacheckiego Lubicz - Łubów, symbolizującą też rolniczy charakter gminy oraz nawiązującą do terytorium gminy okalającego miasto Bielsk Podlaski oraz głowę tura odnoszącą się do heraldyki miejskiej Bielska Podlaskiego, ukazującą całą postać tura, symbolizującego zarazem

puszczański charakter tych ziem. Społeczność i Władze Gminy zaakceptowały niniejszy projekt herbu.

Projekt herbu w odmianie pierwszej należy opisywać następująco:

W polu błękitnym podkowa barkiem do góry srebrna (biała) z krzyżem kawalerskim zaćwieczonym na barku i takimż samym krzyżem w środku – (herb szlachecki Lubicz – Łubów). Pomiędzy ramionami podkowy głowa tura czarna.

(ilustracja 1a)

C:100 M:22 Y:00 K:00

Projekt herbu w odmianie drugiej należy opisywać następująco:

W polu czerwonym podkowa barkiem do góry srebrna (biała) z krzyżem kawalerskim zaćwiczonym na barku i takimż samym krzyżem w środku – (herb szlachecki Lubicz – Łubów). Pomiędzy ramionami podkowy głowa тура czarna.

(ilustracja 1b)

C:0 M:100 Y:96 K:0

Symbolika herbu gminy Bielsk Podlaski ma podwójne znaczenie. Widniejąca w herbie gminy srebrna podkowa z krzyżami kawalerskimi z jednej strony odnosi się do godła herbu szlacheckiego Lubicz rodziny Łubów. Łubowie od XV w. byli wielce zasłużeni dla ziemi bielskiej (m.in. Piotr Łuba wyjednał u króla Aleksandra przywilej prawa polskiego dla szlachty podlaskiej, która od tej chwili posiadała własne sądownictwo z sądami ziemskimi i prawem do wybierania własnych urzędników). W Łubinie też rodzina ta założyła swoje gniazdo rodowe i przez kolejne trzy stulecia dzierżyła majątek Łubin i inne okoliczne wsie (m.in. Bańki, Brześcianka, Rudołty, Sierakowizna). Z drugiej strony podkowa nawiązuje do rolniczego charakteru gminy oraz do faktu, iż tereny gminy wiejskiej Bielsk Podlaski okalając miasto Bielsk Podlaski swymi konturami przypominają podkowę.

Sama symbolika podkowy związana z pozytywnym aspektem symboliki konia, w wielu kulturach uchodziła za przynoszącą szczęście, zaś zgubienie podkowy było zwiastunem nieszczęścia. Podkowa w heraldyce polskiej symbolizuje opiekę przed złymi mocami oraz nieustające szczęście. Występuje w ponad 20 herbach szlacheckich, m.in. Jastrzębiec, Zagłoba, Dąbrowa, Dołęga, Bałynia, Pobóg, Bożawola, Łada, Lubicz, Ślepowron, Belina.

Symbolika głowy tura w herbie gminy Bielsk Podlaski także ma podwójne znaczenie. Otóż tur, będący wymarłym przodkiem bydła domowego widnieje na pieczęciach herbowych miasta Bielsk począwszy od schyłku XV w. aż po wiek XX. Umieszczenie więc w godle wiejskiej gminy Bielsk Podlaski głowy tura jest swego rodzaju pośrednim nawiązaniem do nazwy gminy identycznej z nazwą miasta. Z drugiej strony głowa tura nawiązuje do pierwotnego, puszczańskiego charakteru ziemi bielskiej i Podlasia, zwierzęcia które zostało dawno temu udomowione i służyło do różnych prac gospodarskich.

Tur symbolizuje szlachetność, siłę, moc, dzielność, pracowitość, opiekuńczość.

Symbolika barw

Oprócz godła istotnym elementem składowym herbu są barwy, zarówno godła, jak i pola tarczy, w którym jest ono umieszczone. Dla pola tarczy przyjęto jedną barwę - czerwoną. Podkowa jest barwy srebrnej (białej) a głowa tura barwy czarnej. Barwy występujące w herbie Gminy Bielsk Podlaski dobrze wpisują się w zespół polskich herbów państwowych i samorządowych.

Symbolika barw:

- srebro – symbolizuje pięć cnót: czystość, niewinność, pokorę, uczciwość, niepokalaność, z ciał niebieskich – Księżyc, z żywiołów – wodę, z dni tygodnia – poniedziałek;

- błękit – symbolizuje trzy cnoty: wzniosłość, piękność, pochwałę, z ciał niebieskich – Wenus, z żywiołów – powietrze, z dni tygodnia – piątek;

- czerwień – symbolizuje dwie cnoty: odwagę i waleczność, z ciał niebieskich – Saturna, z żywiołów – ogień, z dni tygodnia – sobotę.

- czerni – symbolizuje pokorę, bogactwo, żalobę, usposobienie melancholijne, z ciał niebieskich – Marsa, z żywiołów – ziemię, z dni tygodnia – wtorek;

Symbolikę połączonych barw z herbu Gminy Bielsk Podlaski, czyli srebro, czerni i błękit odczytywać możemy jako powściągliwość, skromność, miłosierdzie, wolność, stałość, niezależność, natomiast połączenie czerwieni, srebra oraz czarni – to odwaga, powściągliwość, skromność, waleczność.

Herb można umieszczać na: sztandarze, fladze, (w całości lub godło), pieczęciach urzędowych i innych oznakach władz gminnych (wójta, jego zastępcy, przewodniczącego rady i jego zastępców, członków rady), na budynkach, które są siedzibą władz samorządowych, a także we wnętrzach tychże budynków, budynkach będących własnością samorządu, na pismach, okolicznościowych drukach, wizytówkach władz samorządowych (za zgodą rady, a także niższych urzędników), na tablicach pamiątkowych fundowanych przez władze samorządu, słupach granicznych tzw. witaczach, pojazdach, transparentach umieszczanych przy drodze. Używanie herbu przez osoby nieurzędowe jest dopuszczalne za zgodą Rady. Może ono mieć jednak charakter tylko czasowy.

2. Flaga

Do głównych weksyliów samorządowych zaliczane są flagi. W świetle *Ustawy z 29 grudnia 1998 r. „jednostkom samorządu terytorialnego”* przysługuje prawo do używania flag. Flagi gminne powinny mieć postać płachty barwionej w barwy herbu gminy, na którą może być nałożony herb, godło lub jego część. Flaga winna być przytwierdzona na stałe lub czasowo do drzewca, wciągana po linie na maszt lub zawieszona swobodnie na linie. Flaga może istnieć w nieograniczonej ilości egzemplarzy. Inaczej jest w przypadku chorągwi, która jako hierarchicznie wyższe rangą weksylium, będące płatem w barwie pola tarczy z malowanym bądź aplikowanym nań godłem herbu bez tarczy, przytwierdzona jest na stałe do drzewca i występuje w kilku egzemplarzach. Współcześnie zmierza się w kierunku scalania w jeden system znaków weksyliów i herbów. Obok flag składających się jedynie z barwnych pasów, słupów itp., wyróżnia się także flagi urzędowe, które stanowią swoiste połączenie

tradycyjnej flagi z chorągwią, gdyż tworzy się je w oparciu o klasyczną flagę, na którą nakłada się herb. W ten sposób obok flagi państwowej, będącej równocześnie flagą ogólnonarodową, rodzi się powoli nowy system flag terytorialnych.

Proponuję przyjęcie przez Radę flagi gminy (z herbem lub z godłem). Przy jej tworzeniu uwzględnić należy zasadę tworzenia flag, a mianowicie powinna być skomponowana z barw heraldycznych (odpowiednikiem srebra jest biel, zaś złota barwa żółta). Flaga jest dwustronna, przy opisie uwzględnia się jednak jej stronę główną, określoną z perspektywy patrzącego, tzn. odniesienia, gdy drzewce (maszt) znajduje się z jego lewej strony, a płat skierowany jest w prawą stronę. Na fladze nie umieszcza się żadnych innych napisów.

Propozycje projektu flagi:

Projekt flagi w odmianie pierwszej opisuje się następująco:

Flagę stanowi poziomy płat materii o proporcji boków 5 : 8, umieszczony krótszym bokiem do drzewca o barwie błękitnej, na środku którego umieszczone jest godło Gminy Bielsk Podlaski.

(ilustracja 2a)

C:100 M:22 Y:00 K:00

Projekt flagi w odmianie drugiej opisuje się następująco:

Flagę stanowi poziomy płat materii o proporcji boków 5 : 8, umieszczony krótszym bokiem do drzewca o barwie czerwonej, na środku którego umieszczone jest godło Gminy Bielsk Podlaski.

(ilustracja 2b)

C:0 M:100 Y:96 K:0

Flagę można umieścić pionowo, ale w takiej sytuacji jej skraj górny przechodzi na lewą stronę. Flaga z godłem Gminy będzie nie tylko symbolem odróżniającym daną wspólnotę terytorialną od innych, ale także symbolem pozwalającym lepiej identyfikować się lokalnemu społeczeństwu. Zgodnie ze staropolską tradycją weksylia samorządowe powinny być nośnikami manifestacji ich herbów.

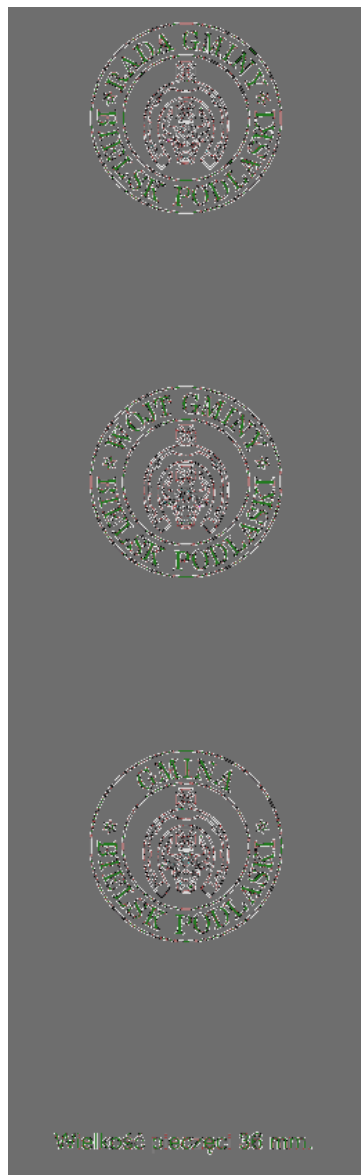
Zastosowanie flagi jest następujące: podnosi się ją przed budynkiem lub na budynku stanowiącym siedzibę władz samorządowych (np. ratusz) albo miejsce ich obrad lub przebywania. Flaga jest umieszczona po lewej stronie przed wejściem głównym (od strony patrzącego) na drzewcu, lub osadzona powyżej flagi państwowej, wojewódzkiej i powiatowej. Kolejność flag ustalona jest według hierarchii i jest następująca: flaga państwowa, flaga

województwa, flaga powiatu, flaga gminy, flaga służbowa (straż, policja, poczta, bank, itp.; flagi inne (instytucji itp.). Rozwiązania szczegółowe rozstrzyga protokół flagowy.

3. Pieczęć

Jednym z symboli samorządu terytorialnego w myśl woli ustawodawcy są pieczęcie. Proponuję pieczęcie urzędowe z godłem Gminy i majuskułowym napisem otokowym: RADA GMINY BIELSK PODLASKI, drugą z napisem GMINA BIELSK PODLASKI oraz trzecią z napisem WÓJT GMINY BIELSK PODLASKI. Napisy są rozdzielone za pomocą stylizowanych ażurowych sześcioramiennych gwiazdek. Typ czcionki – Century Expd BT. Otok zewnętrzny ciągły. Otok wewnętrzny ciągły. Średnica wszystkich trzech pieczęci wynosi 36 mm.

(Ilustracja 3a-b).

Źródła i literatura

Źródła archiwalne:

- **Archiwum Diecezjalne w Drohiczynie** – Akta Parafialne, Dziekańskie, Kurialne, Poklasztorne, „Judaica”, dotyczące Unitów i likwidacji Unii; Pamiętników i Wspomnień, Starodruków;
- **Archiwum Urzędu Gminy w Bielsku Podlaskim** - Akta i dokumenty.
- **Archiwum Parafii rzymsko-katolickiej w Bielsku** – akta metrykalne, kroniki, dokumenty luźne;
- **Archiwum Parafii rzymsko-katolickiej w Łubinie Kościelnym** - akta metrykalne, kroniki, dokumenty luźne;
- **Archiwum Parafii rzymsko-katolickiej w Wyszkach** - akta metrykalne, kroniki, dokumenty luźne;
- **Archiwum Parafii rzymsko-katolickiej w Boćkach** - akta metrykalne, kroniki, dokumenty luźne;
- **Archiwum Parafii prawosławnej w Bielsku** - akta metrykalne, kroniki, dokumenty luźne;
- **Archiwum Parafii prawosławnej w Rajsku** - akta metrykalne, kroniki, dokumenty luźne;
- **Archiwum Parafii prawosławnej w Hryniewiczach Wielkich** - akta metrykalne, kroniki, dokumenty luźne;
- **Archiwum Parafii prawosławnej w Pasynkach** - akta metrykalne, kroniki, dokumenty luźne;
- **Archiwum Parafii prawosławnej w Podbielsku** - akta metrykalne, kroniki, dokumenty luźne;
- **Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie** – Księgi grodzie i ziemskie bielskie; Lustracje województwa podlaskiego; Zbiór dokumentów pergaminowych, zbiór pieczęci,
- **Archiwum Państwowe w Białymstoku** – Księgi grodzkie i ziemskie podlaskie 1640-1697; Akta opieki szlacheckiej w powiecie Bielsk Podlaski 1864-1917; Akta gminy i gromady Bielsk Podlaski; Akta starostwa Powiatowego Bielsk Podlaski; Starostwo Powiatowe w Bielsku; Powiatowa Rada Narodowa w Bielsku; Akta postępowania w sprawie rozparcelowania części majątku prywatnego Knorydy-Podleśne, gm. Dubiażyn; Akta Stanu Cywilnego parafii rzymsko-katolickiej w Bielsku, Łubinie Kościelnym oraz w Wyszkach i Boćkach Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej w Bielsku, Rajsku, Hryniewiczach Wielkich, Pasynkach, Podbielsku; zbiory pieczęci, zbiory kartograficzne;
- **Muzeum Narodowym w Krakowie - Biblioteka Czartoryskich w Krakowie** – Dział rękopisów (dokumenty pergaminowe luźne i odciski pieczęci, wcierki)
- **Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego** – Dział rękopisów (dokumenty luźne i odciski pieczęci, wcierki)

Źródła drukowane:

- Gumowski M., *Herby miast województwa warszawskiego*, Warszawa 1938.
- Gumowski M., *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, R. 62 (1957), z. 2, Toruń 1966.
- Hupp O., *Deutsche Ortswappen*, Bremen 1915.
- Hupp O., *Die Wappen und Siegel der Deutschen Staedte: Flecken und Doerfr: nach amtlichen und archivalisch*, Frankfurt/M 1898.
- *Katalog inwentarzy dóbr ziemskich XVI-XVIII w. sporządzony na podstawie ksiąg grodzkich i ziemskich*, oprac. zbiorowe, red. W. Maciejewska, Warszawa 1959.
- *Katalog miejscowości województwa podlaskiego. Podział terytorialny z dnia 01.01.1999*, Białystok 1999.
- *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 1-3, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, Warszawa 1847-1854.
- *Księgi referendarji koronnej z czasów saskich. Sumariusz. (1698 – 1732)*, T. 1, Warszawa 1969.
- Kuczyński S.K., *Polskie herby ziemskie. Geneza, treści, funkcje*, Warszawa 1993.
- *Lustracje województwa podlaskiego 1570 i 1576*, oprac. J. Topolski, J. Wiśniewski, Wrocław 1959.
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1858.
- Piekosiński F., *Pieczęcie polskie wieków średnich*, Kraków 1899.
- Rimsa E., *Pieczęcie miast Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa 2007.
- *Skorowidz Królestwa Polskiego czyli spis alfabetyczny miast, wsi, folwarków, kolonii i wszystkich nomenklatur w guberniach Królestwa Polskiego...*, wyd. I. Zinberg, t. 1-2, Warszawa 1877.
- *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorialnie im właściwych i urzędów oraz urządzeń komunikacyjnych*, praca zbiorowa pod kier. T. Bystrzyckiego, Przemysł–Warszawa 1933.
- *Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, oprac. zbiorowe, Warszawa 1967.
- *Teki A. Pawińskiego*, t. I-VII, Warszawa 1900-1905.
- *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- Vossberg F.A., *Wappenbuch der Städte der Grossherzogthums Posen*, Berlin 1866.
- Wittig W., *Pieczęcie miast dawnej Polski*, Kraków 1905.
- *Wykaz dóbr ziemskich skonfiskowanych przez rządy zaborcze w latach 1773-1867*, wyd. J. Iwaszkiewicz, Warszawa 1929.
- *Źródła dziejowe Polski, Mazowsze*, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1883.

Źródła normatywne:

- *Ustawa z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach*, Dziennik Ustaw PRL, R. 1978, Nr 31 z dnia 30 grudnia, poz. 130, art. 2-3.
- *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym*, Dziennik Ustaw RP, R. 1990, Nr 16 z dnia 19 marca, poz. 95, rozdz. 2, art. 18, ust. 13.
- *Ustawa z dnia 18 maja 1990 r. o zmianie ustawy o samorządzie terytorialnym oraz innych ustaw*, Dziennik Ustaw RP, R. 1990, Nr 34 z dnia 26 maja, poz. 199, art. 2, ust. 2.
- *Ustawa z dnia 29 grudnia 1998 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa*, Dziennik Ustaw RP, R. 1998, Nr 162 z dnia 30 grudnia 1998 r., poz. 1126, art. 1 i art. 5.
- *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 lipca 1999 r. w sprawie Komisji Heraldycznej*, Dziennik Ustaw RP, R. 1999, Nr 70 z dnia 26 sierpnia, poz. 779.
- *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 20 stycznia 2000 w sprawie powołania Komisji Heraldycznej*, Dziennik Ustaw RP, R. 2000, Nr 6 z dnia 31 stycznia, poz. 83.

Opracowania:

- *Atlas historyczny Polski*, red. W. Czapliński, T. Ładogórski, Wrocław 1996.
- *Białostoczczyzna 1944-1945 w dokumentach podziemia i oficjalnych władz*, Warszawa 1998.
- Biedermann H., *Leksykon symboli*, Warszawa 2004.
- Bieniak J., *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2002.
- Biernacka M., *Wsie drobnoszlacheckie na Mazowszu i Podlasiu*, Wrocław 1966.
- Biłgorajski F., *Pamiętnik w sprawie chłopskiej w roku 1863*, Wrocław 1956.
- Biskup M., *Wojna trzynastoletnia*, Gdańsk 1965.
- Boćkowski D., *Spółeczne i gospodarcze aspekty okupacji Białostoczczyzny 1939-1941*, [w:] *Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II RP (1939-1941). Studia i materiały*, Białystok 2003.
- Brodziki C., *Ziemia łomżyńska do 1529 roku*, Warszawa 1999.
- Chenel A.P., Simarro A.S., *Słownik symboli*, Warszawa 2008.
- Chomiccki A., *Herby miast i ziem polskich*, Warszawa 1939.
- Drelicharz W., Piech Z., *Podstawy prawne symboliki samorządowej III Rzeczypospolitej*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Drelicharz W., Piech Z., *Symbolika samorządowa III Rzeczypospolitej – propozycje rozwiązań (na przykładzie województwa małopolskiego)*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Dudziński P., *Alfabet heraldyczny*, Warszawa 1997.

- *Dzieje Mazowsza do 1526 r.*, red. A. Gieysztor i H. Samsonowicz, Warszawa 1994.
- Feuillet M., *Leksykon symboliki chrześcijańskiej*, Poznań 2006.
- Forster D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, wyd. 2, Warszawa 2001.
- Gloger Z., *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 1-4; Warszawa 1978.
- Gnatowski M., *Niepokorna Białostoczczyzna*, Białystok 2001.
- Gnatowski M., *W radzieckich okowach (1939-1941)*, Łomża 1997.
- *Godło i barwa Polski samorządowej. Herby i flagi miast i gmin polskich*, Warszawa 1998.
- Gołdyn P., *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, Warszawa 2008.
- *Grodziska Mazowsza i Podlasia*, red. J. Górski i inni, Wrocław 1976.
- Gumowski M., *Herby miast polskich*, Warszawa 1960.
- Gwozdek Z., *Białostocki Okręg ZWZ-AK, Wsypy i aresztowania*, Białystok 2001.
- *Heraldyka samorządowa II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, red. S.K. Kuczyński, Włocławek 2002.
- *Herby miast polskich w okresie zaborów (1772-1918)*, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1999.
- *Historia Gminy Bielsk Podlaski*, Lublin 2008.
- Hoffsummer W., *Leksykon dawnych i nowych symboli*, Kielce 2001.
- *Inwentaryzacja krajoznawcza Polski*, oprac. zbiorowe, Warszawa 1990.
- Janucki S., *Powiat bielski w okresie wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920*, [w:] *Bielsk Podlaski. Studia i materiały do dziejów miasta*, Bielsk Podlaski 1999.
- Janucki S., *Przebudowa ustroju rolnego w powiecie bielskopodlaskim w latach 1944-1956, cz. I* [w:] *Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej, Nauki Społeczno-Polityczne*, t. 4 (1982).
- Jemielity W., *Podziały administracyjne powiatów bielskiego i siemiatyckiego* [w:] *Studia Łomżyńskie*, t. IX (1998).
- Kallas M., *Historia ustroju Polski X-XX w.*, Warszawa 1996.
- Kamińska K., *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. Studium historycznoprawne*, Toruń 1990.
- *Katalog inwentarzy dóbr ziemskich XVI-XVIII w. sporządzony na podstawie ksiąg grodzkich i ziemskich*, oprac. red. W. Maciejewska, Warszawa 1959.
- Kolberg O., *Mazowsze – obraz etnograficzny*, t. 1-5, Kraków 1885-1890.
- Kopaliński W., *Słownik symboli*, Warszawa 1990.
- Kosieradzki H., *Bielsk Podlaski, dzieje miasta*, Bielsk Podlaski 1987.
- Koszyła Z., *Wrzesień 1939 na Białostoczczyźnie*, Warszawa 1973.
- Kozłowski F., *Dzieje Mazowsza za panowania książąt*, Warszawa 1858.
- Kubiciel R., *Polskie ustawodawstwo heraldyczne 1919-1999*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Kucharski G., *Kazimierz kujawski księżę okresu przełomu (ok. 1211-1267)*, Poznań 2002 (rkps pracy doktorskiej).

- Kuczyński S.K., *Pieczenie ksiąg mazowieckich*, Wrocław 1978.
- Laszuk A., *Ludność województwa podlaskiego w drugiej połowie XVII wieku*, Białystok 1999.
- Lurker M., *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, Poznań 1989.
- Łosowski J., *Odznaki i atrybuty władz samorządowych szczebla gminnego, powiatowego i wojewódzkiego. Propozycje rozwiązań*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Łowmiański H., *Początki Polski. Polityczne i społeczne procesy kształtowania się narodu do początku wieku XIV*, t. VI, cz.2, Warszawa 1985.
- Maisel W., *Archeologia prawna Polski*, Warszawa 1982.
- Maisel W., *Insignia, odznaki, godności i stroje dawnych polskich urzędników samorządowych*, [w:] *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka*, red. P. Dymmel, Lublin 1992.
- Maisel W., *Stroje, insygnia i odznaki polskich urzędników miejskich*, [w:] *Insignia miast polskich*. Katalog wystawy zorganizowanej przez Muzeum Historii miasta Poznania, Poznań 1992.
- Maroszek J., *Dzieje obszaru gminy Szepietowo*, Szepietowo 2006.
- Maroszek J., *Struktura osadnictwa rycerskiego i drobnoszlacheckiego dawnej ziemi bielskiej do końca XVIII wieku* [w:] *Białostoczczyzna*, nr 1-2 (2002).
- *Materiały do polskiego herbarza samorządowego*, z. 1, red. H. Seroka, K. Skupieński, Lublin 1995.
- *Miasta polskie w Tysiącleciu*, oprac. zbiorowe, t. 1, Warszawa 1963.
- *Nazwy miejscowe Polski. Historia pochodzenie zmiany*, red. K. Rymut, t. 1-7, Kraków 1996-2007.
- Niewęglowski W. Al., *Leksykon świętych*, Warszawa 1998.
- Pastoureau M., *Średniowieczna gra symboli*, Warszawa 2006.
- *Pieczenie w dawnej Rzeczypospolitej*, red. Z. Piech, J. Pakulski, J. Broniszewski, Warszawa 2006.
- Plewczyński M., *Szlachta podlaska w wojsku polskim* [w:] *Drobna szlachta Podlaska w XVI-XIX wieku*, Białystok 1991.
- Pocięcha W., *Królowa Bona*, t.-I III, Poznań 1956-1958.
- *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka*, red. P. Dymmel, Lublin 1992.
- Romaniuk Z., *Lustracja Bielska i starostwa bielskiego z 1602 roku*, [w:] *Bielsk Podlaski. Studia i materiały do dziejów miasta*, Łomża 1999.
- Rospond S., *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984.
- Seibert J., *Leksykon sztuki chrześcijańskiej. Tematy, postacie, symbole*, Kielce 007.
- Siedlecki J., *Brańsk Bogusława Radziwiłła 1653-1669*, Białystok 1991.
- *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dnia 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych.*, T. V, Województwo białostockie, Warszawa 1924.
- *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1-14, Warszawa 1884 i n.
- *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 1-6, Wrocław 1961-1996.
- *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, wyd. 4, Warszawa 2003.

- *Studia i materiały do dziejów Siemiatycz*, red. H. Majecki, Warszawa 1989.
- Szczepański J., *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa-Pułtusk 1995.
- Wąsicki J., *Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Wielkie Księstwo Poznańskie 1815-1840*, Warszawa-Poznań 1980.
- Wąsicki J., *Ziemie polskie pod zaborem pruskim: Prusy Południowe 1793-1806*, Wrocław 1957.
- Wiđłak B., *Aspekty plastyczne i artystyczne projektowania herbów ziemskich w dobie współczesnej*, [w:] *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- Wincenciak W., *Łomżyńskie tradycje oświatowe a szkolnictwo w czas radzieckiej i niemieckiej okupacji*, Łomża 2001.
- Wiśniewski J., *Parafia Kołaki, zarys dziejów osadnictwa*, *Roczniki Humanistyczne*, t. XXXII, z. 2 (1984).
- Wiśniewski J., *Początek i rozwój nowego osadnictwa w ziemi łomżyńskiej w końcu XIV i w XV wieku*, [w:] *Studia Łomżyńskie*, t. I, Warszawa 1989.
- Wolff A., Żetelska – Feleszko E., *Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku*, Warszawa 1982.
- *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Kraków 2000.
- *Wykaz Gromad Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według stanu z dnia 1 VII 1952 r.*, GUS, Warszawa 1952.
- *Zarys działań podziemia niepodległościowego na terenie powiatu bielskiego* [w:] *Bielsk Podlaski Studia z dziejów miasta*, Bielsk Podlaski 1999.
- *Zarys działań podziemia niepodległościowego na terenie powiatu bielskiego od lata 1944 do grudnia 1945 roku* [w:] *Bielsk Podlaski. Studia i materiały do dziejów miasta*, Bielsk Podlaski 1999.
- *Zarys historii gospodarstwa wiejskiego w Polsce*, t. 1, red. W. Hansel. H. Łowmiański, Warszawa 1964.
- Zieleniewski J., *Średniowieczny zespół osadniczo-obronny w Bielsku Podlaskim. Siedziba namiestników bielskich w panoramie miasta z pierwszej połowy XVI w.*, [w:] *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność*, red. Z. Karpus, T. Kempa, D. Michaluk, Toruń 1996.
- Zierhoffer K., *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Wrocław 1957.
- Znamierowski A., *Herbarz rodowy*, Warszawa 2004.
- Znamierowski A., *Insygnia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003.
- Żychliński L., *Złota księga szlachty polskiej*, t. 4, Poznań 1886.

C:0 M:100 Y:96 K:0

C:0 M:100 Y:96 K:0